

PAPER DETAILS

TITLE: DOKUMANIN TARİHSEL SÜREÇTE BAŞLANGICI VE GELİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

AUTHORS: Dilber YILDIZ

PAGES: 256-293

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2149567>

*Makalenin Türü: Derleme / Compilation

*Geliş Tarihi / First Received: 24.12.2021

*Kabul Tarihi / Accepted: 14.03.2022

*Atıf Bilgisi: Yıldız, D. (2022). "Dokumanın Tarihsel Süreçte Başlangıcı ve Gelişimine Genel Bir Bakış". Hars Akademi, 5 (1), 256-293.

*Citation: Yıldız, D. (2022). "An Overview Of The Beginning And Development Of Weaving In The Historical Process". Hars Akademi, 5 (1), 256-293.

DOKUMANIN TARİHSEL SÜREÇTE BAŞLANGICI VE GELİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Dilber YILDIZ *

Öz

Dokumacılık, tarih öncesi devirlerden beri bilinen, çeşitli uygarlıklarda hayat bulan sanat olmuştur. Giyinme gereksinimin nedeni örtünmek ve dış etkilere karşı korunmak olmuştur. İlk giysileri sazlar, yapraklar, otlar ve insanların avladıkları hayvan postları meydana getirmiştir. Yaprakların sapları birbirlerine düğümlenerek eklenmiş giysiler oluşturulmuştur. Çeşitli liflerden yararlanarak kumaş oluşturmaları Antik Çağ'da tarım ve hayvancılığın gelişmesiyle gerçekleşmiştir. Dokumacılıkta kullanılan araçlar ve ilk dokuma kumaş buluntuları dokuma tarihinin Antik Çağa dayandığının kanıtı olmuştur. Dokumacılıkta kullanılan ağırşaklar, tezgahlar arkeolojik kazılarda gün yüzüne çıkarılmıştır. Günümüze kadar gelen el tezgâhları, dokuma tekniği, Neolitik Dönemden günümüze değişim göstermiştir. Penelope ve ıstar tezgâhları ile başlayan Tekstil Endüstri Devrimi ile günümüze kadar devamlı gelişme gösteren yapıya dönüşmüştür. Dokumaların tarihi gelişiminde kullanılan alet, teknik, malzeme ve bugün yurdumuzda bilhassa köylerimizde kullanılan el dokuma aletleri benzerlikleri karşılaştırılarak saptanmaktadır. Bu çalışmada, dokumacılığın tarih öncesi dönemden (Prehistorik) başlayarak, Mezopotamya coğrafyasında kurulan devletlerde, Anadolu uygarlıklarından Osmanlı Dönemi'ne kadar kapsamlı dokumacılığın başlangıç ve gelişim süreçleri, en eski el tezgâhları, dokuma aletleri ve dokuma örnekleri, görsellerle ele alınmıştır. Geleneksel dokumacılığın, tarihsel sürecinin bilinirliğinin artırılmasına katkı sağlanması amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ve literatür verilerine göre örneklerle birlikte ele alınarak kavramsal düzeyde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tezgâh, dokuma âletleri, medeniyetler, dokumalar.

* Öğr. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Giyim Üretim Teknolojisi Bölümü, dyildiz@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2211-061X

AN OVERVIEW OF THE BEGINNING AND DEVELOPMENT OF WEAVING IN THE HISTORICAL PROCESS

Dilber YILDIZ*

Abstract

Weaving has been an art that has been known since prehistoric times and came to life in various civilizations. The reason for their need for dressing was to be covered and to be protected against external influences. Their first clothes were reeds, leaves, grasses and the pelts of the animals they hunted. The stems of the leaves were knotted and attached to form clothes. The creation of fabric by making use of various fibers was realized with the development of agriculture and animal husbandry in ancient times. The tools used in weaving and the first woven fabric finds have proven that the history of weaving dates back to ancient times. In archeological digs, loom weights and looms used in the weaving have been surfaced. The handlooms and weaving techniques that have survived until today have changed from the Neolithic Period to the present. Textile, which started with Penelope and Ishtar looms, has assumed a structure that has been constantly developing until today with the Industrial Revolution. In the historical development of weaving, the similarities of the tools, techniques, materials used in our country, especially in our villages, are determined by comparing them. In this research, the beginning and development processes of comprehensive weaving, starting from the prehistoric period times in the states established in the Mesopotamian geography, from the Anatolian civilizations to the Ottoman Period, the oldest handlooms, weaving tools and weaving examples have been discussed with images. The study was conducted in order to contribute to the increase of awareness about the historical process of traditional weaving. According to the screening model, one of the qualitative research methods, and the literature data, it was discussed at the conceptual level accompanied by samples.

Keywords: Loom, weaving tools, civilizations, weavin

---

* Lecturer, Namik Kemal University, Vocational School of Technical Sciences, Clothing Production Technology Department. dyildiz@nku.edu.tr ORCID: 0000-0002-2211-061X.

Giriş

Dokumacılığın nasıl ve ne zaman başladığı konusunda kati bir hüküm yoktur. En eski medeniyet olarak Mısır ve Mezopotamya bilinmektedir. Araştırmalar devam etmekte yeni buluntular ortaya çıkmaktadır. İlk insanlar silah ve aletleri ağaçtan yapmış oldukları ancak çürümüş olduklarından elde bulunan en eski ve ilkel aletler taştan yapılmış olanlardır. Bu nedenle insanlık tarihi ilk devirlerine Taş Devri denilmektedir (Yağan 1978: 9). Giyim, en eski zamanlardan günümüze beslenmeden sonra önemli ihtiyaç olmuştur. İnsanoğlu yüzyıllar boyu hayvansal ve bitkisel lifleri keşfetmiş, aletlerle eğirmiş, çeşitli tezgahlarda dokumuştur. Binlerce yıl doğadaki ham maddeler ile dokuma yapılmış zamanla dokumalar sanat eseri şeklinde seçkin eserlere dönüşmüştür. Farklı kültürlerle etkileşim içerisinde günümüze kadar devam ede gelmiştir. Tarihinin her döneminde farklı toplumlarda dokumacılık çeşitlilik göstermiştir. Eski Mısır mezarlarında bulunan kabartma ve duvar resimleri, Beni- Hasan mezarında bulunan yatay ve dikey tezgahlar eski çağlarda dokuma işleminin nasıl yapıldığını ve kumaş dokuduklarını göstermektedir. Sümerlerin dokuma tezgâhı kullandıkları Mezopotamya'nın yünlü dokuma ülkesi olduğu, Mısır'da keten lifinin işlendiği, Babil ve Asurlarda kumaşlara çekicilik kazandırmak için süsleme yapıldığı Orta Asya'da yapılan kazılarda ortaya çıkmıştır. Dokuma kumaşların çeşitlenmesi İran'da hüküm süren Sasanilerin Çin'den ipeği Batı'ya getirmeleri ile olmuştur. Bugünkü varılan noktada dokuma kumaşların sağlamlığı, çeşitliliği ile üstünlüğü koruduğu ve geliştiği yadsınamaz bir gerçektir.

Çalışmanın amacını tarih öncesi devirlerde, Mezopotamya coğrafyasında kurulan devletlerde, dokumacılığın başlangıç ve gelişim süreçleri, Anadolu uygarlıklarında dokumacılık oluşturmaktadır. Araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu bakımdan bu çalışmada kapsamlı literatür çalışması yapılmıştır. Veri toplamada konu ile ilgili yazılı kaynaklar incelenmiştir. Çalışmanın evreni Prehistorik dönemden başlayarak Osmanlı Dönemine kadar, örnekleme ise bu uygarlıklardaki dokumacılık sanatında kullanılan iplik eğirmede kullanılan aletler, müzelerde bulunan lekythos, aryballs, skyphoslar, duvar resimlerindeki dokuma sanatı, tezgahlar, dokuma örnekleri, duvar kabartmaları, mühürler, dokuma kumaşlar kullanılan teknik ve motif çeşitliliğidir. Çalışmanın sonucunda, dokumacılık tarihi kapsamlı olarak örneklerle birlikte ele alınarak kavramsal düzeyde tartışılmıştır. Çalışma, literatür taramasından elde edilen bilgiler ekte yer alan resimlerle desteklenmiştir. Resim numaraları ilgili cümlelerin sonunda yer almaktadır.

Tarih Öncesi (Prehistorik) Devirlerde Dokumacılık (M.Ö. 12.000- M.Ö. 1000)

Yazının icadı ile başlayan devirlere Tarihsel Çağlar, yazının bilinmediği devirlere de Tarih Öncesi Dönem ismi verilmektedir. Taş Çağı, Bakır Çağı, Tunç Çağı ve Demir Çağı olarak tarih öncesi uygarlıklar dört kısımda incelenmektedir (Akurgal 2008: 2). Tarih öncesi (Prehistorik) insan kültürleri, insanların kullandıkları aletlerin yapıldığı malzemeye ve yapılış tekniğine göre bazı devirlere ayrılarak incelenmiştir (Özçelik 2009: 24).

İnsanlık tarihinin başlangıç evresini oluşturan döneme Paleolitik Çağ adı verilmiştir (Sevin 2003 a: 30). Ön Paleolitik dönemde insanlar çıplak ve büyük hayvanlar arasında doğal savunma silahlarından yoksun halde yaşamışlardır (Yağan 1978: 9). Geçimlerini avcılık ve toplayıcılık ile sağlamışlardır (Sevin 2003 a: 30). Hayvanların derilerini soğuktan korunmak için giysi olarak kullanmışlardır (Kaya 2012: 27). Paleolitik Çağ insanlık tarihinin en uzun süreci olmuştur. Kemikten bizleri, deri giysilerin kabaca dikilmesi için kullanılmışlardır (Köroğlu ve ark. 2013: 5). Son Paleolitik devir insanların giyimi; avladıkları hayvanların postları, sazlar, yapraklar ve otlar meydana getirmiştir. Yaratıcılığın, sanatın başladığı bir çağdır (Yağan 1978: 10). İnsanoğlunun tarihi bu tarihten itibaren başlatılmaktadır (Sevin 2003 a: 30).

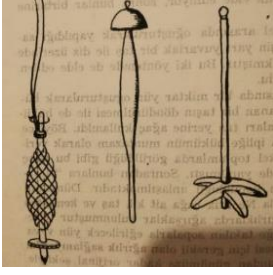
Orta Taş Çağı / Mezolitik dönem Eski Taş Dönemi’nden Yeni Taş Dönemi’ne geçişi hazırlayan bir dönemdir (Sevin 2003 a:37). Bu devrin insanları giysi olarak elbise yerine dallar ve ağaç dikenleri, kemikler, balık kılçıkları, tutturulmuş yapraklar kullanmıştır. Yaprakların sapları birbirlerine düğümlene tekniği ile düğümlenip eklenerek kıyafetler oluşturulmuştur. Düğüm yöntemi saz ve otlara da uygulanmıştır. Soğuk iklimlerde ise insanlar yaprak ve lifler yerine avladıkları hayvanların postlarını kullanmışlardır (Yağan 1978: 10). Avcılar post, kıl, yün gibi hayvansal dokuma maddelerinden pöste, keçe bitki toplayanlar, dal, keten, pamuk gibi bitkisel dokuma maddelerinden çit, hasır, sepet gibi dokusal yüzeyler oluşturmuşlardır (Uğurlu 1985: 13).

Yeni Taş Çağı / Neolitik dönem Cilalı Taş, insanlık tarihi açısından bir dönüm noktasıdır (Kaya 2012: 31). Türk sanatının Orta ve İç Asya’da doğuşunu hazırlayan en önemli kültür devreleri Neolitik dönemde başlamaktadır (Çoruhlu 1998: 24). İnsanoğlunun yaşam tarzı ve geçim şekli değişikliğe uğrayarak günümüz uygarlığının temeli atılmıştır. Avcı ve toplayıcı ekonomiden tarım ve hayvancılığa geçilmiştir (Sevin 20003: 40-41). Saz ve benzeri bitkilerle, örme tekniği kullanılarak ip, sepet ve ev eşyası süsleme malzemeleri yapılmıştır (Özçelik 2009: 25-26). Anadolu’nun Neolitik yerleşmelerinde taştan, mermerden, kemikten, boynuzdan, tahtadan, çakmaktaşı, deniz kabuğundan, geyik dişinden ve bakırdan; kolyeler, bilezikler, kandiller, iğneler, bizler vb. yapılmıştır. Pişmiş topraktan kaplar, vazolar, mühürler vb. üretilmiştir (Kaya 2012: 32-38). Damga mühürlerinin kumaş boyamada kullanıldığı sanılmaktadır (Uzunoğlu 1983: 21) (Resim 1).

Resim: 1 Sap kuplu, yuvarlak baskı yüzeyli, baskı yüzünde derin kazıma sarmal bezek Anadolu’da görülen ilk mühür örneklerinden (Edgü 1983:57).

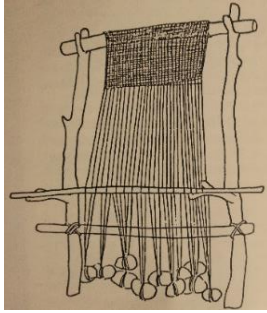
Kadınlar ip bükmeyi, dokumayı öğrenmiştir (Özçelik 2009: 26). İpliği elde etmesini ve dokumasını öğrenen toplumlar topraktan eşya yapmaya başlamışlardır (Diyarbakirli 1972: 5). Bu çağ dokumacılık açısından önemiyet taşımıştır. Dokumacılığın ilk belirtilerine Neolitik devirde rastlanmıştır. İpliğin oluşumunda kullanılan iğ, taş, kil ve kemik ağırşaklarının bulunması Yeni Taş Dönemi toplulukların dokumacılığı bildiğini göstermektedir. Dokumacılığın başlangıcı, ip elde edilmesine bağlanmaktadır (Yağan 1978: 10). Liflerin ayrılması, bükülmesi, ağaç kabuğu liflerinin form verilmesi ve eğrilmesinden dolayı örgü fikri ortaya çıkmıştır. Tabiatıta var olduğu gibi ağaç dallarının çalıların çaprazlama birbirine geçmesiyle oluştuğu dokumacılık sanatının ilk adımları olarak görülmektedir (Gönül 1966: 9-10). İlk çağa ait dokumalarda saz, hasır otu, bataklık otu ve at kıllarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. İplik haline getirme bilinmediğinden lifler birbirine ek yapılarak ip haline getirilmiştir. Dokumalar, ekleme düğüm yöntemi ve keçeleştirme usulü ile yapılmıştır. Bu buluşlar sayesinde uzun ipler, elbise, ev tezyinatı, sepet yapılmıştır (Yağan 1978: 11). Bu çağda saz ve benzeri bitkilerden örülerek ip elde edilme usulü bulunmuştur (Aytaç 1982: 5). Sepetçilik ve örücülük sanatı gelişmiştir (Günaltay 1946: 72). Keten, kenevir gibi lifli bitkileri bulmuşlar, elbise ve diğer eşyalarını bu bitkilerden yapmışlardır. Devrin sonuna doğru hayvan evcilleştirildiğinden yünlü dokumacılıkta önemli gelişmeler başlamıştır (Yağan 1978: 11). Koyun ve keçinin etinden, sütünden, derisinden ve yününden yararlanmışlardır (Kaya 2012: 33). İlk eğirmenin iki el arasında yünü diz üzerinde taş ile ovuşturularak yapıldığı ileri sürülmektedir (Aytaç 1982: 5). Bu yöntemle elde edilen iplik aralıklı olması nedeniyle iğ keşfedilmiştir. İpliklerin ucuna bağlanan taş döndürülerek büküm verilmiştir. Taş yerine ağaç da kullanılmış, ilk iğler meydana gelmiştir. Sonradan kilden ağırşak (ağırşak) konulduğu anlaşılmıştır. Neolitik devir katlarında kil, taş ve kemikten yapılmış ağırşaklar bulunmuştur (Yağan 1978. 11) (Resim 2-3).

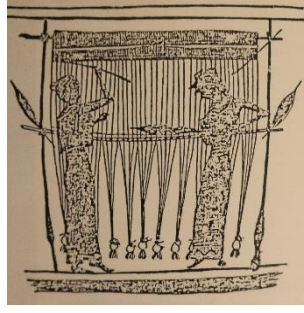
Resim: 2 İplik elde edilen iğ, öreke, kirman (Aytaç 1982:16).

Resim: 3 Doğu Anadolu'da Karaz Höyüğü M.Ö. 4000 yıllarına ait ağırşaklar (Aytaç 1982:16).

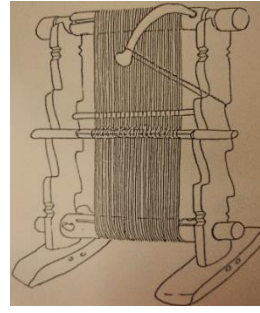
Bugün genel tahminler ilk dokuma tezgahlarının dikey olduğu yönündedir. Dikey çözümlü sistemli ağırlıklı dokuma tezgahlarının ilk örnekleri penelope tezgahıdır. İki ağaç arasındaki çubuğa düğümlenen çözgü ipliklerine gerginlik yapması için taş, seramik vb. ağırlıklarla yapılmıştır (Uğurlu 1985: 16). Taşınması, kurulması kolay, pratik, dikey çözümlü sistemli dokuma tezgahı ıstardır. Ağaçların yanları toprağa gömülür veya duvara dayandırılmaktadır (Resim 4-5-6).

Resim: 4 Penelope Tezgahları

Resim: 5 Penelope Tezgahları
(Uğurlu 1985: 16)

Resim: 6 İstar Tezgahı

Bakır-Taş Çağı / Kalkolitik dönem insanlık tarihinin Taş Devri kültürleri ile Tunç Devri kültürleri arasında yaşanan evresine denilmektedir (Memiş 2017: 16). Madenin kullanılmaya başlamasıyla yeni gelişmeler sağlanmış, bakırı elde edebilme karşılığında dokuma ve seramik gibi mamul eşyayı değiştirme insan toplulukları arasında alışveriş gelişmiştir. Bu çağın Anadolu'daki en parlak merkezi Burdur yakınındaki James Mellaart tarafından kazılan Hacılar yerleşmesidir (Akurgal 1993: 8-10). Madenin insan hayatına girmesi medeniyet tarihi için çok önemlidir (Memiş 2017: 16). Neolitik dönemden Kalkolitik döneme geçişte Anadolu coğrafyasında kültürel kesinti söz konusu değildir. Gelişim süreklilik göstermiştir. Taş aletleri giderek azalmış madencilik gelişmiştir. İki ayrı maden filizinin birlikte eritilerek kullanışı Kalkolitik dönemin yeniliğidir (Sevin 2003 a: 75-80). Kurganlar, dikilitaşlar, mezar taşları, çadırlar, kaya resimleri, madeni eserler,

dokumalar, Türk hayvan üslubunun kaynakları bu dönemlerden başlar ve Hunlara kadar ulaşmaktadır (Çoruhlu 1998: 29). Anadolu arkeolojisinde Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde dokumacılık ve hasırcılık verileri sınırlıdır. Smintheion Kalkolitik yerleşiminde yün ipliklerden yapılan dokumanın ve hasırcılık bilgileri seramik kaideler altındaki negatif izlerden edinilmektedir. Smintheion yerleşiminde ele geçen dokumacılıkta kullanılan ağırşak, tezgâh ağırlıkları, makaralar da ele geçirilmiştir. Dokuma ve hasır negatif izlerinin incelenmesi ile Anadolu’nun bu köşesinde gelişmiş bir dokumacılık hasırcılık geleneğinin varlığını göstermektedir (Özdemir 2012: 140-146). Tunç Çağı /Bronz Çağ, kalay ve bakırın birleşiminden oluşan tunç, Anadolu’da Kalkolitik Çağ’ın sonunda olmuştur (Akurgal 1993: 11). Anadolu ikliminin normale dönmesi ile nüfusun artışına neden olmuş, üretim miktarı ve çeşitliliği artmaya başlamıştır. Bu yeni dönemde tarım, dokumacılık, çömlekçilik, silah yapımı, süs eşyaları tunç, bakır arsenik, bakır kalay alaşımı eklenmiştir (Sevin 2003 a: 100). Neolitik Çağ’da kadın (Ana tanrıca) figürlerin formları değişmiş olsa da Tunç Çağı’nda da karşımıza çıkmaktadır. Dokumanın hangi yöntemle ve kimler tarafından yapıldığı, resimler figürünler ve yazılı belgelerdeki metinlerden ve duvar ve lekytyos üzerindeki çizimlerden anlaşılmaktadır (Karaoğlu 2019: 5247) (Resim 7-8).

Resim: 7 M.Ö. 600 yıllarına ait erken Korinth Aryballs vazo içerisindeki dokuma yarışı (Fazlıoğlu 1997:17).

Resim: 8 Attika’da üretilmiş bir Lekythos. (Fazlıoğlu 1997:17).

M.Ö. 1000 yıllarına gelindiğinde dokuma ve dokuma ürünleri hakkında vazolar üzerine çizilen dokuma tezgahlarından, resimlerden ve antik yazarlardan, dokumanın nasıl yapıldığı öğrenilmiştir (Fazlıoğlu 1997: 4) (Resim 9-10).

Resim: 9 Chuisi Skyphos (Fazlıoğlu 1997: 17).

Resim: 10 Boiotia Skyphos (Fazlıoğlu 1997: 18).

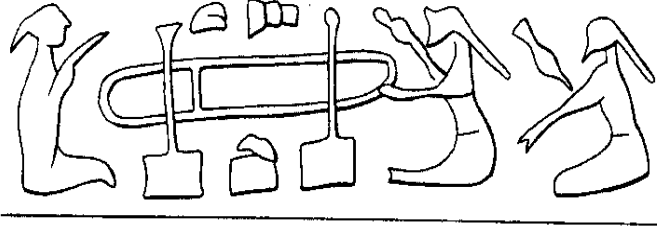
Attika, M.Ö.430 Üzerine dokuma tezgahının resmedildiği vazo Girit Adası'nda bulunmuş bir Skyphos'dur.

M.Ö. V. yüzyıl Mısır yakınlarında Kabirion kutsal alanında ele geçirilmiş ağırlıklı dokuma tezgâhı resmedilmiştir (Fazlıoğlu 1997: 17-18).

Asya'da Dokumacılık

Eski Doğu'nun üç büyük medeniyet merkezinden biri de Mezopotamya'dır (Memiş 2017: 1). Fırat ve Dicle nehirlerinin hayat verdiği bu topraklar, Sümer, Akkad, Babil ve Assur gibi uygarlıkların kültürel birikimini ifade etmektedir. Yerleşik hayata geçiş, tarım, hayvanların evcilleştirilmesi, çanak çömlek üretimi, kentleşme, uluslararası ticaret, devletin ortaya çıkması ve yazının geliştirilmesi gibi önemli gelişmeler Mezopotamya'da başlamıştır (Köroğlu ve ark. 2013: 21). Bu bölgedeki Eski Doğu uygarlıkları, küçük kent devletleri oluşturulmuş, bu devletler vatandaşlığı ve mülkiyeti korumak için yasalar koymuşlar, iş bölümü yapıp güzel sanatları güçlendirmişlerdi. Sümer uygarlığı, bilinen en eski uygarlıklardandır. Diğer uygarlıklar Babil, Asur, Fenike yazı sanatını yaratan Sümerler den türemiştir (Komşuoğlu ve ark. 1986: 133).

Sümerler, 6000 yıl önce Mezopotamya'nın güneyinde Dicle ve Fırat nehirlerinin arasında bulunan bölgeye kurulmuşlardır. Sümerler insanlık tarihinde dillerine uygun ilk yazıyı İ.Ö. 3000'lerin başında icat ederek kil üzerine çivi yazısını geliştirmişlerdir (Çığ 2009: 39-42). Dokumaya yönelik yazılı kayıtlar Sümer dönemi ile karşımıza çıkmaktadır (Tütüncüler 2005: 25). Sümer sanatında, tapınak duvarlarındaki bezemeli kabartmalar en çekici ürünleridir (Köroğlu ve ark. 2013: 30). Çiftçilikten sonra en önemli sanayi, metinlerde kanıtlar bulunan tekstil sektörü olmuştur. Çok sayıda kadın ve kızın tapınaklar ve saray atölyelerinde dokumacı olarak çalıştıklarını, tapınağın ihtiyaçlarını karşılaması, ticaret yapılması için tekstil ürünleri ürettikleri göstermektedir (Crawford 2010: 168) (Resim 11-12).

Resim: 11 M.Ö.3000 yılı dolaylarına ait mührün üzerinde yer alan yatay dokuma tezgâhı (Crawford 2010: 170).

Resim: 12 Dokuma yapan Mezopotamya kadını (<https://arkeofili.com/sumerlerin-dunyayi-degistiren-9-icadi/>, Erişim tarihi: 4 Ocak 2021).

Sümerlerin dokuma yaptıkları çeşitli devirlere ait heykellerde, kit tabletler yazılı belgelerden öğrenilmektedir. Mezopotamya yünlü dokuma ülkesidir. Koyun yetiştirilmiş, y n işlenmiştir. Sümerlerin koyun y n nden evlerinde dokuma kumaş yaptıkları hatta halının bu devirde dokunduğu tahmin edilmektedir. Mezarlarda dokuma kumaşa rastlanmamış çivi yazılı tabletlerde dokunmuş kumaşların adı geçmekte hangi fiyattan satıldıkları kaydedilmiştir. Babil dokumaları o zamanlar çok değerlidir. Dokumaların desenlerinde mimaride taban döşemesi ve duvar süslemelerinde Ninova kazılarının örnek alındığını göstermiştir. Hurma dalları, lotus çiçekleri motif olarak kullanılmıştır. M. S. 400 yıllarında Sasaniler dokumacılıkta ilerleme sağlamış, ipekli dokumaları Eski Doğu’nun stilize edilmiş motifleri ile süslemiştir. Dokumacılıkta, ipek üretilip dokuyarak, ilerleme sağlamışlar, dokumalarını Eski Doğu’nun en güzel motiflerini biçimlendirerek süslemişlerdir (Aytaç 1982: 150-151) (Resim 13).

Resim: 13 Roliker  rt s  olarak kullanılmış tavus kuşlu Sasani kumaş parçası İran 3-4 yüzyıl Aachen Katedral Hazinesi (Köroğlu 2007: 68).

Mezopotamya’da medeniyet kurmuş olan Elam ve Akadlardan o çağlarda dokuma sanatını yansıtan eserler kalmıştır. Elam kabartmalarında yün bükten kadın tasviri bulunmaktadır. Orta imparatorluk zamanında Sami kabileleri maden ve diğer eşyalarını değiştirmek üzere Mısır’a getirdikleri duvar resimleri dokuma sanatı hakkında bilgi vermektedir. Göçebe topluluklarında olduğu gibi Samiler’in de yaşayışları gereği dokumacılıkta hayvansal liflerden yaralandıkları görülmüştür (Yağan 1978: 25-27). Sami ve Sümer kökenli Mezopotamya kültürlerinde yün, kıl, pamuk ve ipekten kalın, süslü, püsküllü işlemeli dokumalar yapılmıştır (Uğurlu 1986: 3) (Resim 14).

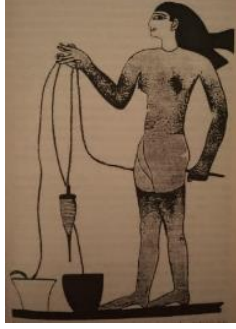

Resim: 14 Duvar resimlerindeki kıyafetler Samilerin dokuma sanatı (Yağan 1978: 26).

Babil ve Asurlardan kalan tabletlerde o zamanki dokumaların resimleri verilmiştir. M.Ö. 4200 yıllarında Babil civarında yünden kumaş yapıldığı British Museum’da bulunan vesikadan anlaşılmaktadır. Kumaşçıların isimleri, sarf ettikleri iplik miktarı, dokudukları kumaşların ölçüleri yazılıdır. Mezopotamya bir yün dokuma ülkesi olmasına rağmen Çin ipeklileri yanında o devirlerde pazarlarda pamuğa rağbet edilmiştir. Babilliler pazarın kontrolünü ellerinde bulundurdukları halde pamuğun ham maddesini bilmiyorlardı. Hindistan’dan gelen ham pamuk Babil tezgahlarında işlenerek değerli kumaşlar haline getirilmiştir. Babillerin dünya piyasasını elinde tuttukları biliniyordu. Babil dokumalarının eski dünyada çok önemli yeri vardır. Asur ve Babil uygarlıklarında dokunan kumaşlar İran ve Hint devletlerinde dokunan el dokumalarına tesir ettiği görülmüştür (Yağan 1982: 28). Babil ülkesinde koyun yünü, hayvanlardan tüylerin yolunması ile toplanıp, yünü eğirmede öreke kullanılarak, dokuma yatay ya da dikey tezgahlarda yapılmıştır. Dokunmuş bez çırpıcılara verilerek, bunlarda kumaşı büyük tekneler içinde alkali çözeltisine batırdıktan sonra ayakları ile çığnemişlerdir. Ketten (katanu) ve kenevir dokumada kullanılmıştır. Babil dokumacıları Fütüvvet kuruluşlarına bağlı çalışmışlardır. İplikçiler, dokumacılar, boyacılar, işlemeci ve terziler için Rab adında başkan bulunmaktaydı. Önceleri işleme motiflerle süslenen kumaşlar yeni tekniklerle dokunmuştur. Babil kervanları İran, Çin ve Hindistan’dan yün, ipek ve pamuklu kumaşlar taşımış ve İ.Ö. 1000 yıllarında Babilliler bütün tekstil ticaretini ellerine bulundurmışlardır (Tez 2009: 24).

Neolitik devir, Mısır için gerçek bir yerleşme devridir. Dokumacılık ve sepet işleri de bu devirde başlamıştır (Yağan 1978: 15). Mısır’da dokumacılığın çok eski olduğu kabul edilmektedir. Beni-Hasan mezarlarından çıkarılan M.E. 2400 senesine ait tezgâh örnekleri, kazılarda çıkarılan çok miktarda kumaş ve eski dokuma metotları kanıtıdır. Mısır’da

dokuma malzemesinin fazla bulunması iklimin kurak olması kumaşların uzun müddet çürümeyip yer altında kalmasındandır. Mısır’da dokumacılıkta madeni (sırma, sim), hayvani (ipek, yün), nebati maddeler (pamuk, keten, kenevir) eski çağlardan beri kullanılmıştır (Gönül 1964: 82-83) (Resim 15).

Resim: 15 Yukarı Mısır’da Beni Hasan’daki bir mezar odası freskinden İ.Ö 1900’ler (Tez 2009: 23).

Mısır’da çeşitli devirlerde mezarlarda ketenin ekilmesinden lif elde edilmesine kadar dokumacılıkla ilgili duvar resimleri, aletler, tezgahlar bulunmuştur. Mezarlara, diğer dünyada giyim gereksinimlerini gidermek fikriyle aletler ve tezgahlar konulmuştur, bu yöntem Mısırlıların dokuma tekniğini bizlere öğretmektedir. Mısırlıların kumaş dokumada sadece keten kullanmadığı Gossipion denilen bodur ağacın liflerinden ve pamuktan yararlandıkları bilinmektedir. Ancak Mısır kumaşlarında keten esas maddedir (Aytaç 1982: 149-150) (Resim 16-17).

Resim: 16 Ketenin ekilmesi, toplanması (Yağan 1978: 16).

Resim: 17 Tarayıcı ketenleri arkadan öne taraması (Yağan 1978: 16).

Mısır’ın en önemli tekstili, klasik Eski çağdan beri keten bezidir. Firavun mezarlarında mumyaların sarıldıkları keten bezlere rastlanmıştır. Eski Mısır’da keten, pamuk hayvansal kökenli olmadıklarından, soylu elyaf sayılmıştır. Ünlü tarihçi Herodotos’a (İ.Ö. 484-426) göre, insanlar yünlü giysilerle tapınaklara girmez ve yünlü giysilerle gömülmezlermiş. Eski Mısır, kendini yalnızca keten kumaş üretimine adanmıştır (Tez 2009: 24-29). M.Ö. 2778-2413 yıllarında kalan kumaş parçalarından anlaşıldığına göre iplik büküm ve dokuma tarzı çok güzel örnekler vermişlerdir. Özellikle mumyaların sarılmasına yarımış olan parçaların üzerinde yapılan incelemelerde keten ipliklerin çok

ince olduğu görülmüştür. Çok ilkel kaba tezgahlarda çok ince dokumalar dokunmasının yanı sıra alaca renkli kalın olanları da vardır. Renkler birbirleriyle uyumlu ve süsler sadedir. Orta imparatorluk devrinden kalma vesikalarda (M.Ö. 2065-1585) dokumacılığın evlerde kadınların yaptığını eğirme ile meşgul olurken levhalar bulunmuştur (Yağan 1978: 17) (Resim 18).

Resim: 18 Kirman, Baş Tarafı Altın Gümüş Kirman, Altın Saplı Elektron Kirman İğler, Ürekesiz İğ, Üreke, Baş Tarafı Altın Gümüş Kirman (Gönül 1964: 96-97).

En eski devirlerden beri kullanılan dokuma aletleri bugün Anadolu'da köylerimizde kullanılan el dokuma aletleri iğ, kirman, tarak ve tezgahlar benzerlik göstermektedir. Eskilerin devamı niteliğindedir (Gönül 1964: 92). Orta devirlere ait Beni-Hasan mezarlarından elde edilmiş bir monüment (anıt veya mezar taşı) üzerindeki iğle eğirme ve bükmeyi göstermektedir (Gönül 1964: 89) (Resim 19-20).

Resim: 19 İp Eğirme. (Gönül 1964: 98).

Resim: 20 İp Bükme (Gönül 1964: 98).

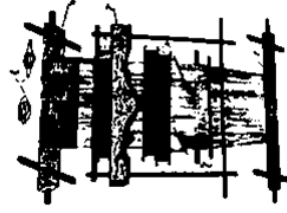
a: Diz çökmüş vaziyette ip eğirirken göstermektedir. b: Ürekesiz iğ gösterilmiştir. c: İğ bizimkinden küçük ve ağırşığı yukarıdadır. Buda eğirme şeklinin değişik olmasından dolayıdır. İki figürün ayakları bağlı olduğundan esir sınıfından olduğu tahmin edilmektedir. Orta devirlere ait Beni Hasan mezarlarından elde edilmiş bir monüment (anıt veya taş mezar) üzerindeki iğle eğirme ve bükmeyi göstermektedir. a: Dokuma b: Nezaretçi c: Eğirmek d: bükmek anlamındadır (Gönül 1964: 98).

Mısır'da Beni-Hasan mezarlarında bulunan ilk tezgâh örnekleri M.E 2000 senesine kadar gitmektedir (Gönül 1964: 81). Orta İmparatorluk devrinden kalma vesikalarda (M.Ö. 2065-1585) dokumacılığın çeşitli sahnelerine rastlanılmaktadır. Kadınların dokuma yaptığı levhalar vardır. Bir kısmı eğirme ile meşgul olurken diğerleri dokuma yapmaktadır. Mısır tezgâhları dik, bizde yatık ve işçiler önde, Mısır tezgahında ise yanda durmakta, bizde gücüler ayakla, Mısır tezgahında ise el ile idare edilmektedir (Gönül 1964: 92). Keten dokumalar yere gömülmüş kazıklarla çerçevelerden meydana gelen yatay tezgahlarda M.Ö. 2000 yılına kadar yapıldığı bilinmektedir. Daha sonra düşey tezgahlar görülmektedir,

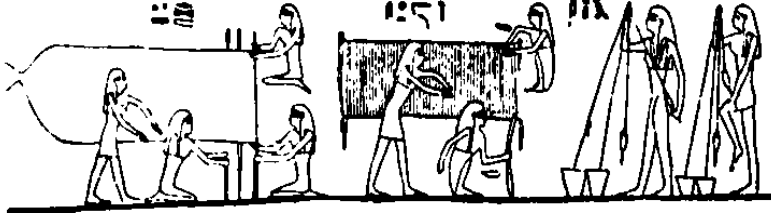
plakalı tezgâhları kurdele ve kumaş yapımında kullanmışlardır (Yağan 1978: 21) (Resim 21-22-23).

Resim: 21 Mısır Tezgâhı (Gönül 1964: 99).

Resim: 22 Şakuli Tezgâh (Gönül 1964: 99).

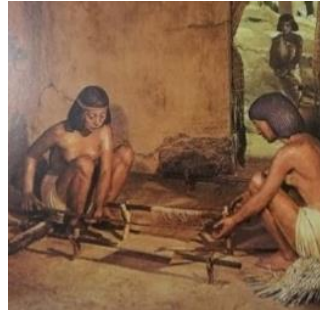

Resim: 23 Mısır kadınlarının dokuma yapması (Yağan 1978: 17).

M.Ö. 2000 yıllarına ait Thebes’de bulunmuş bugün Metropolitan Müzesinde korunmakta olan Mehesksetre’nin mezarındaki bir resimden Mısır’da on ikinci sülale dönemine ait duvar resimlerinden ipliklerin eğirilmesi yatay yer tezgahında dokunması resmedilmiştir (Fazlıoğlu 1997: 11) (Resim 24-25-26-27).

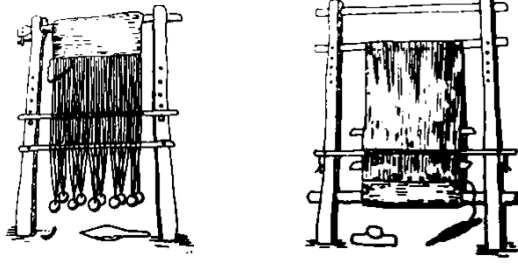

Resim: 24 Mısır yatay dokuma tezgâh (Fazlıoğlu 1997: 14).

Resim: 25 Mısır dokumacıları (Uğurlu 1986: 3).

Resim: 26 Mısır uçları ağırlıklı dikey dokuma tezgâhı (Fazlıoğlu 1997: 11).

Resim: 27 Mısır’da On sekiz ve On dokuzuncu Sülaler Döneminde M.Ö.1500-1400 ait mezarlardaki duvar resimlerinden elde edilen alt ve üst kirişlere sahip dokuma tezgâhı (Fazlıoğlu 1997: 12).

İlk Mısır kumaşlarında bez ayağı örgüsü kullanılırken, kilim tekniğinde yapılması oldukça zor dokumalar vardır. Heykel ve duvar oymalarında kadın ve erkek kıyafetlerinde renk belli olmamakla uzun piliseler, kumaşın inceliği, vücuda yapışık biçimler çoktur. Mezarlardan çıkan eşyalar o devir dokuma sanatını aksettirmektedir (Yağan 1978: 17). Mısır’da M.Ö. 2778-2413 yıllarında keten kumaşlar mumyaların sarılmasında kullanılmıştır. Mısır’ın son devrinde (M.Ö. 341-333) giyim şeklinde yabancı etkiler olmuş Mısır dokumacılığı etkilenmiştir. M.S. 400-600 yıllara ait kopt kumaşlar izlenmektedir. İlk Mısır kumaşları bez ayağı olmasına rağmen kopt kumaşlarla beraber kullanılmıştır. Bu kumaşlarda desenler tezgâh üzerinde el ile dokuma tekniği ve kumaş üzerine işleme tekniği iki şekilde kullanılmıştır. Kumaşlar dokunurken desen yapmada hav ve kilim tekniği uygulanmıştır. Desenler önceleri geometrik beyaz renklidir. Daha sonra canlı renkte gerçekçi üslupta karışık bitki hayvan ve insan figürleri yapılmıştır (Aytaç 1982: 148-150) Resim 28.

Resim: 28 Kilim tekniği ve resimsel değerlerde renklendirilmiş eski mısır halkının kopt dokuma örnekleri (Uğurlu 1986: 3).

Mısır resimlerindeki bütün motifler tarihçiler ve arkeologlar için özel anlamları vardır. Çağdaş kumaş üretiminde bugün de motifler kullanılmaktadır (Komşuoğlu ve ark. 1986: 136). Arkeolojik kazılarda bulunan görsel kaynaklarda eski Mısır kültürü ile ilgili tarih öncesi dönemlere ait çanak-çömlek ürünleri üzerindeki çizimler, kaya resimleri,

kabartma ve heykeller, renkli duvar resimleri, Mısır kültüründe dokumacılığın çok ilgi bulduğunu göstermektedir.

Çin’de ipekli dokumaların olması ipek böceği yetiştiriciliğinin M.Ö. 3000 olmasa dahi çok eskiye dayandığı düşünülmektedir (Yağan 1978: 38). İpekten ilk olarak Aristoteles söz etmiştir. İpek böceği Çin’de M.Ö. 2600 yılında üretilmiştir (Dölen 1992: 139). İpeğin ilk defa Güney Çin’de ortaya çıktığı ve buradan yayıldığı bilinmektedir. Bulunan ipekli kumaş kalıntıları ise dokumacılık tekniğinde büyük gelişmenin varlığını kanıtlamaktadır. Çin’de ipek dışında bitkisel liflerin de kullanıldığı bilinmektedir. Yünlü kumaşlar henüz yoktur. İpek, Çin için her şey demektir. Sadece dokumacılıkta kullanılmakla kalmamış günlük yaşamda da kullanılmıştır. M.S. 280’de ipek para olarak da kullanılmaya başlanmıştır (Aytaç 1982: 153-154). Çin’de de yatay ve dikey tezgahlar kullanılmıştır. İp çekmeli dokuma tezgahlar bulunmaktadır (Resim 29).

Resim: 29 İp çekmeli dokuma tezgâhı (Uğurlu 1986: 6).

Bu tezgahlarda dokunması istenen motifi oluşturacak çözümlü iplikleri, sırası geldikçe yardımcı tarafından yukarı çekilerek dokumacının attığı atkı ile kenetleme yaparak dokuma zemin üzerinde desen oluşturmuş, motifli kumaş dokumacılığında kullanılmıştır. Dokumalarda bez ayağı, dimi, atlas, rips, damast, kadife örgüler uygulanmıştır. Uçları sivri tahar, bağlantı çözgüsü bilinir ve kullanılırdı. Saray ve din büyükleri için yapılan dokumalar brokat (diba), gümüş sim altın sırma ipliklerle motifli işlemeli Lancieren (seraser) dokumalar dokunmuştur (Uğurlu 1986: 6). Bugünkü Jakar tezgahların ilk modelleri sayılan Çin tezgâhları icat edilinceye kadar basit tezgahlarda çözgü ipliklerinin elle hareket etmesiyle desenli dokumalar elde edilmiştir. El yerine mekanik tezgahların bulunuşu dokumayı kolaylaştırmıştır. Tezgahlardaki bu mekanik buluş Batı’ya M.S. 6. yüzyılda gelmiştir (Aytaç 1982: 154). Jakarlıların en ilkel şekli olan mekanik tertibatlı desen tezgâhları ilk defa Çin’de yapılmıştır. Çin’de ilmeli halıcılık dokuma ve kilim yöntemi ile duvar halılarında desenlerin oluşturulmasında kullanılmıştır (Yağan 1978: 41) (Resim 30).

Resim: 30 Çin dokuma ve kilim tekniği ile dokunan duvar halısı (Yağan 1978: 41)

İran (Perslerin) elbise ve süs düşkünlükleri ağır kumaş ve halıları el sanatlarının gelişmiş olduğu bilinmektedir. Bu bilgiler kumaşçılıkta değişik tekniğin kullanıldığını ve çeşitli kumaşlar üretildiğini göstermiştir. İran'ın süslü kumaşları ve muhteşem duvar halıları eski sanatlarındandır. M.S. 16. yüzyılda dokuma kadifeler zarif ve insan tasvirli kumaşlardır. İran dokumaları iç çözgülü ve çift katlı ipek dokumalardır (Yağan 1978: 29-33) (Resim 31-32-33).

Resim: 31 M.Ö. 1000 Elam'da (İran) siyah bitüm üzerine yapılan kabartmada soylu bir kadın elinde kirman tutmaktadır. Arkasındaki ise hizmetçisidir (Bordreuil ve ark 2015: 53).

Resim: 32 16.yüzyıl avcı ile parısı isimli kesilmiş saten kadife parçası İran'a aittir (Yağan 1978: 28).

Resim: 33 İran'da yapılan kazılarda ele geçen M.S: 6-12. yüzyıllara aittir. Louvre'deki meşhur fil ipeğidir (Yağan 1978: 33).

Londra, Victoria Albert Müzesinde bulunan 11. yüzyıl İran'a ait ipek kumaş ilk örnektir. Rozet içinde hayat ağacı, çevresinde ejder, aslan ve kuş, rozetin bordüründe kartal grifon şekilleri görülmektedir (Öney 1992: 165). Bütün Anadolu'yu egemenlikleri içine

alan İran, Orta Asya kültürlerini Batı'ya ulaştıran yollar üzerinde köklü kültüre sahiptir. İran yöneticileri her devirde sanata değer vermişler ve korumuşlardır. İran dokumaları doğal yaşantıdan aktarılmış aslan motifli kumaşları Ege ve Bizans saraylarında konuşulmuş. Batı'da çok tutulan ince yün, pamuk ve ipek dokumaların geldiği İran'da destan kahramanı Cemşid'in koruyuculuğunda sembolik aslan, boğa, panter, köpek, keçi, geyik, orman, avcı gibi doğal görüntüler renkli biçimlerde resimlenip kumaş olarak dokunmuştur. Çeşitli güzellikte kumaşlar dokunarak satılmıştır. Bu dokumaları Bizans giysilerinin canlılığında mozaik ve minyatürlerde, kiliselerde, mezar örtülerinde görülmektedir (Uğurlu 1986: 5).

Hunlar ve Göktürkler asırlar boyunca İç Asya'nın büyük topraklarının sahibi olmuşlardır (Diyarbakirli 1972: 38). Hunlara ait buluntular Altay dağlarındaki kurganlardan çıkartılarak Leningrad Hermitage Müzesine taşınmış orada sergilenmektedir. Kurganlarda tabutların ipek kumaşla kaplandığı anlaşılmaktadır. Hun devletinin kültürünü temsil eden diğer buluntular Pazırık, Lou-lan, Astana, Katanda ve Şibe'dir (Aytaç 1982: 154- 155). Başadar, Berel, Tuekta kurganlarında atların gömüldüğü bölümlerde eyerler, koşum takımları, eyer altı örtüleri bulunmuştur. Hunların uygarlık seviyelerini, mücadelelerini, yurtlarını kurganlardan çıkan bulgulardan öğrenilmektedir (Diyarbakirli 1972: 40-109). Hun sanatının muhteşem madeni eserleri, dokumaları kazılar sırasında ortaya çıkarılmış arkeolojik malzemeler ele geçirilmiştir (Çoruhlu 1998: 42) (Resim 34-35).

Resim: 34 Yirmi ikinci kurganda, Noin-ula duvara asılı ve ustalıkla yapılmış yün işleme örtü, portre bıyıklı insan başı (Aslanapa 1984: 2).

Resim: 35 Pazırık Kurganından çıkarılan aplike tekniği ile yapılmış dağ keçisine saldıran grifon tasvirli eyer örtüsü 1934. Hermitage Museum St Petersburg (<http://depts.washington.edu>). Erişim Tarihi 10 Ocak 2021.

Göçebe Türklerin kullandıkları eşyaları ve süsleyici unsurlar yetiştirdikleri hayvanların yünlerinden üretmişlerdir. Çadırı örtecek keçe, çadırın içini döşeyecek dokumalar, çorap ve elbiseler yünden yapılmıştır. Konar göçer yaşayış içinde Hunların bu devirde çadır kullandıkları çadırı kaplamak için yatay dokunmuş çift kat dikilmiş bezlerle örtüldüğü kurganlardan çıkan malzemelerden anlaşılmaktadır. Topluluğun bütün kadınları

ve kızları zamanlarını keçe yaygı yapımında geçirmişlerdir. Çadırlarında (yurd) büyük incelikle dokunmuş halılar, kilimler zengin nakışlarla bezenmiş keçeler yeri ve duvarları kaplamıştır (Diyarbakirli 1972: 43-55). Orta Asya'da Hun kavimlerine ait Pazırık Kurganları adı verilen anıt mezarlarda yapılan arkeolojik kazılarda M.Ö. 4-5. yüzyılda dünyanın bilinen en eski düğümlü halısı bulunmuştur (Yılmaz 2017: 100) (Resim 36).

Resim: 36 Pazırık Halısı St. Petersburg Hermitage Müzesi (Yılmaz 2017: 100).

Göktürkler, Hazarlar ve Uygurlar gibi Türk toplulukları bozkırda yaşamının gereği dokumacılık geleneğini sürdürmüşlerdir. İpekli dokumaları giyim dışında ticarete para yerine de kullanmışlardır (Aytaç 1982: 155-156). Hazarlarda ve Göktürklerde çadır sanatının çok ileri olduğu görülmektedir. Hazar Türklerinde ve Türk boylarında dokumacılık gelişmiştir. Çadır sanatı dışında halıcılık giyimi kapsayan zengin bir dokumacılıktan söz edilmektedir. Dil nehri yataklarında bulunan, Hazar hakanlarına ait mezar odalarının içlerinin altın dokumalı dibaçlarla örtülü olduğu kaydedilmiştir. Mezarların, altın dokumalı dibaçlarla örtülü olduğu kaydedilmiştir. Türklerinde dokumacılığın diğer Türk boylarında olduğu gibi yaşantılarının bir parçası olduğu görülmüştür. Çadır sanatı dışında halıcılık ve giyimi kapsayan çok zengin dokumacılığın olduğu bilinmektedir. Hazarlar M.S. 11. yüzyılda yazın yaylalara çıkmışlar, kışın ise Belençer, Semender, Kırgızlarda da kadınların yün şayaktan veya Çin ipeklilerinden elbiseler giydikleri, keçeleri birleştirerek reisleri için çadırlar (otağ) kurduklarından bahsedilmektedir (Yağan 1978: 48-49). Göktürklerin kubbeli otağları gök renginde keçelerle örtülmüştür. Tepme keçe tekniği ile yapılan gök rengindeki örtülerin kutsallık sembolü olarak kullanılması, Göktürklerin keçe sanatına gösterdikleri önemi göstermektedir Göktürklerde tepme keçe yaygılar (örtüler), kağanların tahta çıkış törenlerinde de kullanılmıştır (Çağıl 2009: 18). Göktürkler, Gök Tanrı'ya inanan ve gök rengi olan maviyi kutsal sayarak keçe çadırlarını da gök renginde yapmışlardır (Ergenekon 1999: 19). Göktürkler mezar üzerine ev yapmış, evin duvarlarına ölünün resimlerini çizmişlerdir. Taşlardaki süslerde keçe tezeyyatının etkileri vardır. Kudırge kurganlarında Göktürk çağına ait ipekli atlaslar, küpeler, boncuklar, kabarık inci dizileriyle süslenmiş plakalar, Çin aynası, kayış uçlarına ait süsler, tokalar, uç dilimli demir ok uçları, kayın ağacı kabuğundan yapılmış tirkeş veya okluk, madeni süsler, Türk kılıcı, üzengiler, at koşumları,

eyerlere ait unsurlar bulunmuştur. Katanda kurganlarında ipekli kürklü elbise bulunmuştur. İpekli kumaşlarda Sasani motifleri hakimdir. Kumaşlar, kürklü cübbeler, kaftan, palto, pantolonlar, keçe çizmeler bulunmuştur. Ele geçen heykellerde kemer (kuşak) şapka, küpeler, kullanıldığı görülmüştür (Ögel 1984: 137-205). Kurganlardan çıkarılan eserler Proto Türk ve Türk işleme sanatının en eski örnekleri bulunmuştur. Göktürk devrine ait kumaş, dokuma ve madeni eserler devrin kurganlarında bulunmuştur (Çoruhlu 1998: 67-72-102).

Uygur sanatı, Türk sanat tarihinde özgün bir yere sahiptir. Yarı yerleşik yaşam tarzı sanatta devrim sayılabilecek gelişmeleri sağlamıştır. Uygurlar resim, heykel, kumaş-dokuma alanında önemli eserler yapmışlardır. Uygur sanatında Çin, Hint, İran, Helenistik dönem etkileri görülmüştür (Çoruhlu 1998: 102-104). Uygurlar da dokumacılık çok ilerlemiştir. Dokumacılıkta kullanılan malzeme yalnız yün ve ipek değil keten ve pamuk da kullanılmıştır. Pamuk ve keten ekimi yapılmış iplik haline getirilerek kumaş dokunmuştur. Dokumaların giyim dışında başka alanlarda kullanıldığı bilinmektedir. Çin dokumacılığında olduğu gibi para yerine ipekli kumaş parçaları kullanılmıştır. Dokumacılık sanatı Türklerin günlük yaşantılarında değil sosyal yaşantılarına, yapıtlarına kadar girmiş, birçok medeniyetin sanat kollarında izler bırakmıştır. Çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Moğollara kadar geçen zamanda çok köklü bir geçmişe sahip Türk dokumacılığını, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da görülmektedir (Yağan 1978: 50-52). Bozkırda yaylak, kışlak peşinde koşan Türk toplumlarında hayvan üslubu geleneğini sürdürmüştür (Diyarbakirli 1972: 176). Uygurlar hayvan üslubunu bir süre sonra "Kıvrık dal üslubu" denilen tarza bırakmıştır. Desenler hayvan organlarının boynuz, ayak vb. biçimlendirilmesi ve süs motifi şeklinde kıvrımlarıyla meydana gelmiştir. Uygurlar İslamiyet'in kabulünden sonra hayvan figürlerini kullanmaktan kaçınmışlardır. İlk çağa ait eserlerde görülen kuş gagalı kanatlı akbaba ve ejder şekilleri sonradan Türk sanat anlayışında kalkmıştır. Hayvan şekillerinin çizgi ile anlatımı olan soyut desenlere ve bitki formlarına yerini bırakmıştır. Türkler desenleri doğadan alıp biçimlendirerek kullanmışlardır (Salman 1988: 14). Uygurlar zamanında bezemeli yaygıları tepme keçe tekniği ile yapılan yaygı geleneğinin devam ettiğini göstermektedir (Ergenekon 1994: 33)

Hindistan, pamuk ve pamuklu dokumacılık Asya'dan özellikle Hindistan'dan dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır. Pamuk, Hindistan kökenli olup Samiler aracılığıyla Türkistan üzerinden Yakınoğu'ya getirilmiş, Maveraünnehir'de İran'da, Irak'ın güneyinde Filistin ve Mısır'da yetiştirilmiştir (Tez 2009: 24-29). En eski pamuklu dokuma örneği M.Ö. 3000 yıllarında Mohenjo - Daro'da bulunmuştur. Pamuğun vatanı olarak kabul edilen Hindistan pamuklu dokuma merkezi olarak bilinmektedir. Boya ve baskı usulü ile kumaş süslemeleri uygulanmış dokumacılıkta her bölgenin kendine özgü özellikleri gelişmiştir. Hindistan'ın 17. yüzyıldaki kadifeleri, İran'ınkilerle rekabet edecek kadar ilerlemiştir. Metal kumaşları ise yumuşak ve şeffaftır. İran dokumalarından farklı olarak insan konu olarak işlenmemiştir. Kuzey Hindistan'da Keşmir dokumacılıkta yüksek

dağlarda yaşayan uzun tüylü keçilerin lifleri iplik eğirmede ve kumaş dokumada kullanılmıştır. Dokuma şallardan başka Keşmir’de işlemeli şallar da yapılmıştır (Aytaç 1982: 152). Keşmir şalları zor bir teknikle, ipleri (atkı) birbirine bağlayarak dokunmuştur. Şallarda karışık desenli bordürler veya bütün alan motifli dokunmuştur (Oyman 2010: 69). Bir de ikat tekniğinin kullanıldığı zarif ve ilginç desenler elde edildiği görülmektedir. Düz dokumaları (desensiz kumaşlar) desenlendirmede batik kullanıldığı, işlemeler arasına aynalar, metal parçalar, madeni pullar teneke fiyonklar konulduğu bilinmektedir. Hindistan’da pamukluların dokunduğu Dakka’dan başka ülkenin çeşitli yerlerinde ham ipek ve kenevir yetiştirilir ve dokunmuştur. Mısır’ın keteni, Hindistan’da pamuk üzerine kurulmuştur (Aytaç 1982: 153). Boya ve baskı usulü ile kumaş süslemeleri yapılmaktadır (Yağan 1978: 35). Ortadoğu ve Avrupa’yı etkileyen sanat kollarından biri de Hint kumaş sanatıdır. Kullanılan ham madde ve işlenmesi, dokuma tekniği, geleneği ve kültürü Hint kumaş sanatını özgün hale getirmiştir. Dokumaların süslenmesinde ipek kemha dokuması kullanılmış 18. ve 19. yüzyıllarda oldukça gelişmiştir (Öztoksoy 2007: 2). Dokumacılıkta kullanılan bir başka bitki de jüt, en erken dönemlerden itibaren Hindistan dokumalarında görülmektedir (Fazlıoğlu 1997: 7). Hindistan’da Çin kökenli ip çekmeli yatay ve dikey dokuma tezgâhları kullanılmıştır. Jakarlı tezgâh kullanımını Hintliler, Avrupalılardan öğrenmişlerdir. Farklı tezgâhların kullanılmasının nedeni, Hindistan’ın birçok bölgesinin kendisine has dokumalarının olmasındadır (Oyman 2010: 69) (Resim 37).

Resim: 37 Hindistan Dokuması Victoria& Albert Museum 18.yüzyıl sonu? (Öztoksoy 2007: 100).

Anadolu Uygarlıklarında Dokumacılık (M.Ö. 2000- 1922)

Geçmişte coğrafyacıların Küçük Asya adını verdikleri Anadolu, Asya ile Avrupa arasında kalan üç tarafı denizlerle çevrilmiş ve sıradağlarla korunmuş bir yarımada şeklindedir. Çeşitli iklimi, çeşitli coğrafi bölgelere sahip olması, zengin doğal kaynakları ile küçük bir kıta görünümündedir. Tarih boyunca değişik kökenli insan topluluklarının göçlerine uğraması sonucunda bölgesel kültürlerden oluşan büyük ve renkli uygarlıkların kurulmasına ev sahipliği yapmıştır (Uzunoglu 1983:17). Anadolu Yarımadası yaklaşık 10-12 bin yıl gerilere dayanan “Tarih Öncesi Çağlar’a” ait izler taşımaktadır (Gürsoy 2004: 16). En eski yerleşimler Paleolitik Çağ’a kadar uzanmaktadır (Sevin 2003: 7). Anadolu’ya

yerleşmiş her kültürden insanı ortak bir uğraşta birleştirmiş olan dokumacılık, günlük uğraşların ortaya konmasında toplumsal uyumu sağlamada önemli rol oynamıştır (Uğurlu 1986: 2). Dağ, su, güneş, güçlü hayvanların ve doğal olayların yaşandığı çevrede topluluklar yaratıcı Ana tanrıçaya inanmışlar, dal örgülü çit veya sıvanmış çit (huğ) duvarlarla oluşturdıkları mekanlarına hasır dokumalar yaymışlar, keten, kıl ve yün dokumalar, sepet, ip, hamak kullanmışlardır. Duvarlarını, çıplak derilerini daha sonra dokumalarını, doğal boyalarla, bereket ve sihir gibi şekillerle süslemişlerdir. Antik Dönem dokuma örneklerinin malzeme, dokuma yapısı ve kullanım koşullarından dolayı günümüze kalması zor olmuştur. Kazılarda çıkarılan dokuma tezgahlarında kullanılan taş ağırlıkları, iğler, kirmanlar ile kabartma ve heykellerdeki ayrıntılar dokuma sanatını Anadolu insanınca bilindiğini ispatlamaktadır. Zengin doğal kaynaklarının, verimli toprakların Anadolu’da bulunması kültürlerin canlı kalmasına, gelişmesine, renkli gelenekler oluşmasını sağlamıştır (Uğurlu 1985: 13). Çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapan Anadolu, Mısır ve Asur gibi tarih öncesinin en önemli uygarlıklarını Batı’ya taşınmasında köprü görevi görmüştür. Tarihte ilk yerleşik düzen ve sosyal yaşamın Anadolu topraklarında başladığı bilinmektedir. Neolitik Çağlar’ın en değerli sanat eserlerine Anadolu’da rastlanmıştır (Gürsoy 2004: 17). Türkler, Anadolu’ya geldiklerinde (M.S. 1071) atalarının yüzyıllar öncesinde bu topraklarda temelini attığı ve daha sonra gelen çeşitli medeniyetlerin de zenginleştirdiği ileri düzeyde bir dokumacılıkla karşılaşmışlardır (Yağan 1978: 52). M.Ö. 1000 – 5600 yılları arası Neolitik Çağ’da giyim kültürüne ilişkin ipuçları taşıyan buluntular ortaya çıkmıştır. Aşıklıhöyük’te bulunan kumaş benzeri buluntular, dokumanın ilk kez bu dönemde başladığını göstermektedir. Tokat’ın Erbaa ilçesi yakınlarında bulunan tunç devrine ait kirman ile Alacahöyük’te bulunan gümüş kirmanlar (M.Ö. 3000-2000) Anadolu’da köklü bir dokumacılık sanatının olduğunu kanıtlamaktadır. Frigyalılara ait sumak ve cicim dokuma parçaları dokumaların tarihini indirmektedir (Aytaç 1982: 37). Anadolu’da günümüze kadar gelebilen en eski örnekler Frigyalılara ait olan Gordion yazısında bulunan ancak müzede korunamayıp yok olan M.Ö. 6-7. yüzyılla ait dokuma parçalarıdır. Dorak kazısında bulunan, çizimi yapılmış, kendisi kaybolmuş dokuma M.Ö. 2-3 yüzyılla tarihlendirilmiştir (Uğurlu 1985: 13). 1962 yılında Çatalhöyük kazılarında Neolitik devire ait (M.Ö. 6000) dokuma örnekleri bulunarak Anadolu’da dokumacılık tarihinin çok eski olduğu ortaya çıkarılmıştır. En eski kumaş parçaları Ankara Arkeoloji Müzesinde muhafaza edilmektedir. Bulunan kumaş kalıntılarında kullanılan iplikler çift kat bükümlüdür ve basit örgü olan bez ayağı ile dokunmuştur. Çatalhöyük kazıları dokumacılığın Anadolu’daki geçmişini ortaya çıkardığı gibi dünya dokumacılığının da başlangıcını düşünülenden daha gerilere götürmüştür. Anadolu’daki dokumacılık sanatı Neolitik dönemden sonraki çağlarda ilerleme kaydetmiştir. Kültür tabakalarından elde edilen, ağırşaklar ve tezgâh ağırlıkları bunu ortaya koymaktadır (Yağan 1978: 52-54). Şal tekniği ve balık ağı tekniği dokunmuş kumaşlara da rastlanmıştır. Tapınak duvarları üzerine işlenmiş zengin kilim desenleri, renkli duvar halıları Neolitik Çağ’a ait olan örneklerdir. M.Ö. 1950-1850 yıllarında yazılmış olan

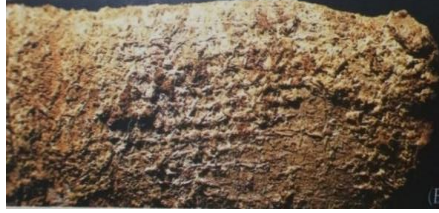

Kapadokya Tabletleri Hitit belgelerinden daha eskidir. Bu tabletler ticari nitelikte mektuplar ve Asurlar tüccarlar tarafından getirilen kumaşlar ile Anadolu yerli halkı tarafından elde edilen altın, gümüş, vb. madenlerin değiştirilmesini kapsamıştır (Aytaç 1982: 156-157). Doğu Çatalhöyük’te yapılan kazılarda, yanmış mezarlarda karbonlaşmış bez parçaları ele geçmiş yünlü dokumalar oldukları belirlenmiştir (Fazlıoğlu 1997: 2) (Resim 38-39-40-41).

Resim: 38 Konya İli Çumra İlçesi’nde, Neolitik Dönem Çatalhöyük yerleşmesinde bir tapınakta, iskeletin başının altında bulunmuş, olasılıkla küçük bir yastığa ait dokuma parçası (Mellaart 1967: 191).

Resim: 39 Olasılıkla bir şal omuz atkısı ya da balık ağına ait bir parça (Mellaart 1967: 199).

Resim: 40 Bir iskeletin üzerine sarılmış yüнден dokunmuş bir kumaş parça (Mellaart 1967: 199).

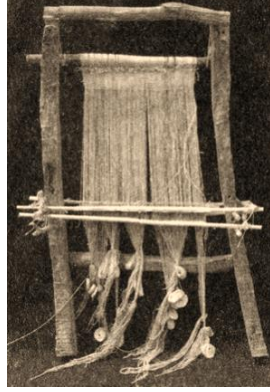
Resim: 41 Çayönü Tepesi’nde bulunan, boynuzdan bir orağın tutma yerine sarılmış, keten liflerinden seyrek dokunmuş kumaş, günümüzden 8300 yıl öncesinden kalan yanmış parça (Gürsoy 2004: 20).

Anadolu dokumacılığının 8500 yıl önce varlığından söz edilmektedir En son Urfa Göbekli tepedeki kazılar Anadolu’da M.Ö. 10.000’den bu yana insan yerleşiminin varlığını ortaya koymaktadır. Günümüzde örneklerine rastlanılan geleneksel dokumacılığın Anadolu’da köklü bir geçmişi olduğu görülmektedir (Atalay 2012: 1). Dokumacılık Anadolu’ya yerleşmiş her kültürden insanı ortak bir uğraşta birleştirmiş, günlük uğraşların belirlenmesinde, toplumsal uyumu sağlamada önemli rol oynamıştır. Toplumlarda yöneten ve yönetilen kesimlerin kullandıkları dokumalar farklı olmuştur. Saray ve çevresi renkli, işlemeli, pırıltılı, süslü dokumalarına karşılık halk düz ve rahat olan kumaşlar kullanmıştır (Tez 2009: 30).

Hatti (Eti) devrine ait çivi yazılı tabletler Anadolu’daki dokumacılığın daha sonraki tarihi gelişimi hakkında bilgi vermektedir (Yağan 1978: 55). Günümüze kadar

ulaşan örneklerden o dönemde yaşayan insanların bazı bitki liflerini bugünkü örgü mantığında birleştirdiklerini, hatta dokudukları görülmektedir. Anadolu insanı dokumaya yün ve tiftikle başlamış, sonra ketene geçmiştir. Dokuma konusunda Hitit ve Urartu Uygarlıkları ipucu vermektedir (Gürsoy 2004: 19). Anadolu gibi belirli yerler, tarih öncesi ve tarih çağları boyunca farklı kültür kökenli insan topluluklarına ev sahipliği yapmış ve çevrelerine kaynak olmuşlardır (Uğurlu 1985: 13). Anadolu’da üretilen kumaşlar ile Hint ve Çin’den gelen pamuk, ipekli kumaşlar ticaret yolları üzerindeki pazarları zenginleştirmiştir. Anadolu’da, yabancı ülkelere gelen kumaşlar, Ankara keçisinin kılından yapılan, tiftik dokumalarla yarışmak zorunda kalmıştır. Bizanslılar zamanında mükemmelleşen Anadolu dokuma sanatı Haçlı ordularının yıkımına kadar devam etmiştir. Haçlı ordusu İstanbul’u yağmalayınca pek çok sanat eseriyle birlikte dokuma atölyeleri dağılmış kumaş örnekleri yok olmuştur. Haçlı saldırılarından sonra Anadolu Selçukluları zamanında dokuma sanatı tekrar canlanmıştır (Uğurlu 1986: 4-7). Hatti ülkesi, Anadolu yarımadasında 1500 yıl boyunca yaşamış en eski protohistorik uygarlıktır (Akurgal 2008: 15). Hattiler Anadolu’nun en eski halkı olup M.Ö. 1920-1950 Hatti (Eti) imparatorluğunu kurmuşlardır. Anadolu en yüksek medeniyet devresine erişmiş, ziraat, ticaret, maden sanayii, dokumacılık yüksek seviyeye ulaşmıştır (Yağan 1978: 55). Hattilerde gerek yünlÜ gerek ince kalın değişik kalitede dokumalar yapılmıştır. Anadolu’nun Hititlerden önceki sahibi Hattilerdir. Hattiler, Hititlerle kaynaşmış, Hatti uygarlığı içinde yaşamaya devam etmiştir. Beylikler düzenine son verilip merkezi devlete ilk adımlar Hititler ile atılmıştır (Sevin 2003: 136). Anadolu’da M.Ö. 2000 yıllarında yaşamış ve büyük bir uygarlık kurmuşlardır. Hititler yazılı kaynaklardan ve sanat eserlerindeki betimlemelerden anlaşılacağı üzere dokumacılıkta ileri düzeyde idiler. Hitit tanrıları, kralları, rahipleri, müzisyenleri, kadınları ve çocukları güzel kıyafetler içinde gösterilmiştir. Hititler keçi ve koyundan elde edilen yünleri kullandıkları tahmin edilmektedir. Arkeolojik olarak Hitit merkezlerinde ele geçen pişmiş topraktan yapılmış ağırşaklar bol miktarda bulunmuştur. Dokumada kullanılan ipler doğal bitkisel boyalar kullanılarak renklendirilmiştir. Renklendirilmiş iplikler ile dokuma tezgahlarında kumaş, örtü, kilim, döşemelik dokunmuştur. Ahşaptan yapılan Hitit dokuma tezgâhları günümüzde köylerde kullanılan tezgahlardan farklı değildir. Günümüze gelebilen olmamıştır (Atakuman 2006: 75-76) (Resim 42).

Resim: 42 ODTÜ Bilim ve Teknoloji Müzesi, Hitit Dokuma Tezgâhı Kopyası- M.Ö. ± 1200
(Atakuman 2006: 77)

Hitit dokumalarında dokuma çerçevesi, tezgâhı, taş ağırlıklı penolope ve ıstar tezgâhları, öreke, iğ, kirman, kirkir, çözgü dolabı, iğne, gergef, makas, gibi aletler kullanılmıştır. Dokuma örgüleri şiş, tığ, düğüm örgüleri ve çarpana ile yapılan dokuma işleri, kök boya, purpur, batık, ikat, kalıp baskı ile süslenmiş, boncuk değerli maden ve deniz kabukları ile işlenmiştir. Keten (kaba kıl) yün kumaşlar, çok ince yumuşak saydam çizgili ekose kumaşlar, yüzey değişmeli motifli dokumalar Hitit pazarlarında satılmıştır (Uğurlu 1985: 14). Bir mezar kabartmasında sol tarafa oturan varlıklı kadın iğ ile ip eğirmektedir. Karşısında mesleği yazıcılık olan oğlu vardır (Resim 43).

Resim: 43 Hittite, Woman And Scribe (Gürsoy 2004: 28).

Hititler, Asurlular ve Mısırlılar ile hem ticaret hem de savaş yoluyla sürekli temasta olmuşlar, çeşitli sanat eserleri, demir cevheri ve işlenmiş demir eşya satıp, kumaş ve ipek almışlardır. Hititlilerden günümüze ulaşan buluntular daha çok dokumalardır (Gürsoy 2004: 19). Hitit devrinde Anadolu'nun kaliteli yün, keçi kılı ve keten iplikleri ile meydana gelen dokumalar, tüccarların Asur ve Mısır'dan getirdikleri süslü ince keten kumaşlar ile birlikte satılmıştır. Bu dönemde Ana tanrıça (ıştar) himayesinde kutsal bir uğraş olarak,

kadılar tarafından yapılan, iplik bükümü ve öğrenilen yeni dokuma teknikleriyle mükemmelleşen Anadolu dokuma ürünleri aranan mamuller olmuştur (Uğurlu 1985: 14).

Frigyalılar, VIII. yüzyılın ortalarında güçlü bir merkezi devlet olarak kurulmuştur. Giysilerin iki ucunu tutturmaya yarayan, dekoratif öge olan, taş ve kil kalıplara dökülmüş, dövme tekniği ile yapılmış fibulaları Anadolu’da ilk kez Frigyalılar kullanmıştır. Frigyalılar dokumacılıkta çok başarılı olmuşlardır. Orta Anadolu’daki koyunların kaliteli yünleri bu gelişmelere yol açmıştır. Gordion Tümülüslerinde duvarlara asılmış halılar ile yerlere serilmiş keçelere ve süslü kumaşlara ait izler saptanmıştır. Avrupa dilinde duvar halıları için kullanılan “tapates” sözcüğü Frigce’dir. 8. yüzyıl yapılarında bulunan binlerce dokuma tezgâh ağırlıkları ve ağırşaklar Frigyalılarda tekstil sanayisinin ne denli geliştiğini göstermektedir. Nakışlı Frig dokumalarının en güzel örnekleri İvriz kabartması ve Bor Steli’ndeki Tukhana Kralı Urbala’nın giysilerinde görülmektedir. Her iki örnekte de kralın giysisi svastika (gamalı haç) motifleriyle bezelidir Frig kumaşları Anadolu soyluları arasında çok ünlüdür (Sevin 2003 b: 261-262) (Resim 44).

Resim 44 İvriz Kabartması (Gürsoy 2004: 27).

Frigyalılarda maden işçiliği, dokumacılık, tentene örücülüğü gibi sanatların ileri gittiği görülmektedir. Frigyalıların yaşadığı bölgelerdeki köylerden toplanan çorap, tentene vb. el işleri motifleri Frig - Hatti kültürüne benzemektedir (Günaltay 1946: 249). Midas’ın mezarını süsleyen geometrik desenler, modern sanatı etkilemiştir (Schwertheim 2009: 22).

Anadolu’nun halklarından biri de Lidyalılardır. Batı Anadolu’da Gediz ve Küçük Menderes nehirleri arasında kalan bölgede kurulmuşlardır. Anadolu’daki uygarlık mozağine katkısı parayı icat etmiş olmalarıdır. Lidyalılar da dokumacılık çok gelişmiştir. Burası yün dokumacılığının merkezi kabul edilmiştir. Başkent Sardies önemli tekstil merkezidir. Pers krallarının saraylarını burada üretilen halılar süslemiştir. Altın sim işlemeli dokumalar ve ten renginde incecik keten kumaşlar Lidyalıların bilinen ürünleridir (Sevin 2003 b: 266-272-283). Lidya’nın ilim, fikir ve sanat merkezi olduğu güzel ve sanatkarane

işlenmiş ve boyanmış kumaşlarından, deri ve maden işlerinden örnekler elde edilmiştir (Günaltay 1946: 354).

Milattan önce 7. yüzyılda varlığını sürdüren Urartu Devleti, Van ve çevresinde kurulmuş bir uygarlıktır. Dövme ve dökme teknikleri ustaca kullanılmış, maden eserler arasında altın ve gümüş, ziynet eşyaları, tunç kemerler, fibulalar yapmışlardır. Kendilerine özgü mühürcülük anlayışına sahiptirler (Sevin 2003 b: 231-235). Cesetler mezara süs eşyaları, silahlar ve giyinik konulmuştur. Kadınlar mezara yün eğirirken kullandığı örekesiyle gömülmüştür (Sevin 2003 b: 195-227-228). Urartular yün, keten ve ipek gibi ham maddeleri dokumalarında kullanmıştır. Dokuma aleti yapımında bronz, kemik, pişmiş toprak ve ahşap kullanmışlardır. Urartular da ağırşak, tezgâh ağırlığı, dokuma tezgâhı, iğ, tarak ve mekik kullanıldığı bilinmektedir (Bilen 2017: 15-17). Urartu dokumacılığının ve dericiliğinin yapıldığını gösteren kanıtlar kazılardan elde geçmiştir. Çavuştepe’de, Karmir-Blur, Yukarı Anzaf’da açılan mekanlarda dokuma atölyeleri, ağırşaklar, spatulalar, tezgâh ağırlıkları tespit edilmiştir. Urartularda dokumacı kadınlar yazılı kaynaklardan, tasvirli eserlerden öğrenilmektedir (Gökçe 2016: 431-432). Kaya kabartmalarında, duvar resimlerinde yapılan incelemelerde dokumacılık, dericilik, silah ve keramik yapımında, altın, gümüş, fildişi, ağaç işçiliğinde üstün beceriye ulaşmışlardır. Urartularda sanat eşyaları üzerine dinsel, büyüsel, mitolojik, kahramanlık konuları, havanlar arası savaş, av sahneleri, insan hayvan karışımı figürler konu olarak işlenmiştir (Belli 1978: 56).

Günümüze kadar seçkin bir kültür çağı olarak tanımlanan Bizans Dönemi M.S. 300 ile Orta Çağ’ın tamamını kapsamaktadır (Gürsoy 2004: 78). Anadolu Roma işgaline M.Ö. 2. yüzyılda uğramıştır. Roma İmparatorluğu M.S. 395 tarihinde ikiye ayrılmış, Bizans Dönemi başlamıştır. Bu dönemde dokumacılık oldukça hareketlidir. Bizans’ın önemi, dokumacılık sanatında Justinien’in ipek elde edilmesini öğrenmesiyle artmıştır (Aytaç 1982: 157). Justinien ipeğin gerçek niteliğini anlamak üzere Çin’e iki rahip göndermiştir. Kamış bostanları içerisinde kaçırmayı başardıkları dut ve ipek böceği tohumları ipek böcekçiliğinin Anadolu’da ilk defa İstanbul’da başladığı, yayılarak geliştiği tarih kitaplarında anlatılmaktadır. İpeğin elde edilmesinden sonra Bizans dokumacılığında büyük gelişme görülmüştür (Yağan 1978: 58). Ham madde sıkıntısı nedeniyle çok geçmeden Justinien’in emriyle 555 yılında Bursa’da dut ağacı ve ipek böceği yetiştiriciliğine ve ipek ve ipekli kumaş üretimine başlanmış, ham ipeğin maliyeti düşürülmüş ve ipek böcekçiliği hızla gelişmiş, ipek üretimi devlet tekeline alınmıştır. Bursa, İstanbul, İzmir ve İznik çevresinde yaygınlaşmış ve Tyros (Sur) ve Berythos’taki (Beyrut) devlete ait dokuma atölyeleri kurulmuştur. 9. yüzyılda orta çağın egemen sınıflarına hitap eden lüks eşyalar Konstantinopolis’teki Bizans atölyelerinden çıkmıştır (Resim 45-46-47).

Resim: 45 İpekten sorumlu memurlar olan Kommerkiarioi'lere ait kurşun mühür Bibliotheque Nationale, Paris (Köroğlu 2007: 64).

Resim: 46 Bizans dokumacılık ve işleme sanatı (Tez 2009: 58).

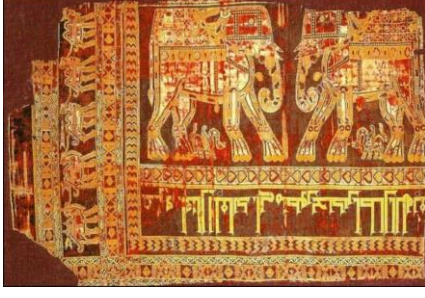
Resim 47 Dokuma tezgahında kumaş dokuyan ve yün eğiren Bizanslı kadınlar iş kitabı, 11. yüzyıl parşömen üzerine tempera Bibliotheque Nationale, Paris (Köroğlu 2007: 65).

Altın işlemeli brokarlar, mineyle işlenmiş altından kaplı kutsal eşya mahfazaları ve ipek dokuma ve erguvan (purpur, eflatun) renkli kumaş sanayisi Bizans'ın üretiminde önemli yer tutmuştur. En değerli ipekli kumaş üretimi imparatorluk harem dairesinin tekelindeymiş. Zengin işlemelerle bezeli erguvan renkli kumaşlar, desenli yünlü ve ipekli kumaşlar Avrupa'da çok tutulmuştur (Tez 2009: 163). Bizans sarayının, kiliselerin en seçkin tekstilleri ipekten yapılmıştır (Resim 48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58).

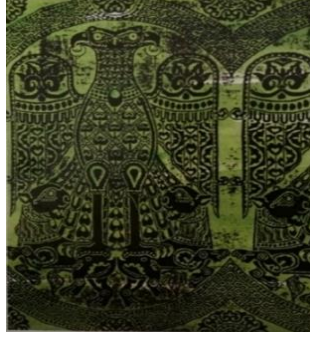
Resim: 48 Perde ya da kefen Bizans 4-5. yüzyıl Kopt Müzesi Mısır (Köroğlu 2007: 68).

Resim: 49 Bizans fil figürlü ipek dokuma. (Köroğlu 2007: 69).

Resim: 50 Samson (Davud?) ve Aslan 7-8 yüzyıl, Suriye(?) Victorya and Albert Museum, Londra Bizans bütün zamanların ipek dokumacılığında, büyük figürlü ipeklilerin seri imalinde bulunmuştur (Köroğlu 2007: 69).

Resim: 51 Victoria Albert Müzesi’ndeki atları olmayan arabayı süren imparatoru gösteren ipekli. M.S. VIII. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. İstanbul Hipodromunda yapılan araba yarışlarını gösteren ipekli kumaş, 7.yüzyılda İran etkisinde, Bizans dokumasıdır. Antik Çağ’da serpmne motiflerle süslenen kumaş yüzeyleri, daha sonra daire içine alınarak karakteristik özellikte süslemelerle dokunmuştur (Uğurlu 1986: 5).

Resim: 52 11.yüzyılda İmperial Kumaşları diye isimlendirilen çift başlı kartal motifi ile süslenmiş, Bizans devlet atölyelerinde kadınlar tarafından dokunmuş ipek kumaş örneği. Bizans egemenliğinde Anadolu dokumacılığı belirli merkezlerde toplanmış, orta çağ boyunca devam eden, boyacı ve dokumacı loncaları oluşturularak zamanın sanayii kurulmuştur (Uğurlu 1986: 15). Anadolu’yu yönetenler her çağda benzer motiflerle süslenerek, sanat kültürü günümüze kadar devam ettirilmiştir (Uğurlu 1986: 6).

Resim: 53 8.yüzyıl Suriye ya da İstanbul Museo Sacro Vatikan (Köroğlu 2007: 70).

Resim: 54 Av tasvirli kumaş Milano’daki Aziz Ambrogio Kilisesi’nin altın atlarının kapı perdeleri (Köroğlu 2007: 71).

Resim: 55 Grifonlu kumaş Aziz Siviard'ın rolük örtüsü (Köroğlu 2007: 70).

Resim: 56 11-12. yüzyıl Aziz Etienne Katedrali Sens Fransa. İmparatorun aslan avı St. Austremoine'nin mezar örtüsü 8.yüzyıl Musee Historique Des Tissus, Fransa (Köroğlu 2007: 73).

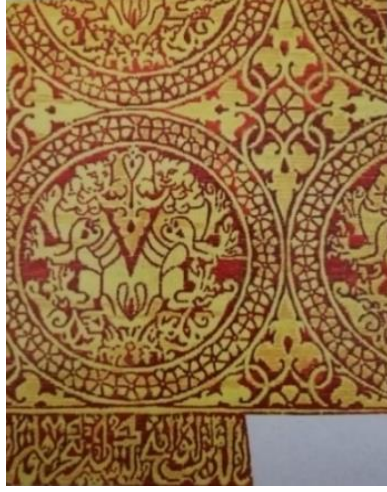
Resim: 57 Kartal desenli kumaş 11.yüzyıl Azia Eusebe, Auxerre, Fransa (Köroğlu 2007: 72).

Resim: 58 Üzerinde İmparator Heraklios'un monogramı olan kumaş (Köroğlu 2007: 75).

Malazgirt Zaferi, Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan komutasında kazanılmıştır. Anadolu'ya gelen Türkler egemenlik kurmuşlar, geliştirdikleri kültürlerini köklü Anadolu kültürüyle birleştirmişlerdir. 1071'den başlayarak Bizans İmparatorluğu'na yayılan Selçuklular kendilerinden önce de var olan dokumacılığı daha da ilerletmişlerdir. Selçuklulara ait dokumalara müzelerimizde rastlanmamakta, Avrupa müzelerinde güzel örnekleri bulunmaktadır (Aytaç 1982: 159). Selçuklu kumaşların Konya ve çevresinde dokunduğu ileri sürülmektedir. Marco Polo 1271-72 yılında Çin yolculuğundan dönerken Anadolu'dan geçmiştir. Seyahatnamesinde Anadolu'da kaliteli ipek dokunduğunu yazmıştır. Beyşehir Kubadabad Sarayı'ndaki çinilerde betimlenen saraylıların motifli giysileri Anadolu Selçuklu dokuma motifleri hakkında bilgi vermektedir. İri çiçekler, rozetler, damla benekler, yollar giysileri süsleyen motifler olmuştur. Türk dokumacılığının

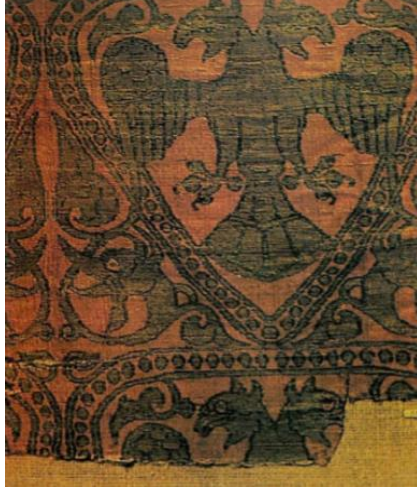

ilerlemesi 15. yüzyıldan sonra olmuştur (Öney 1992: 165). İbn Batuta da yazılarında Selçuklu kumaşlarından bahsetmektedir. Selçuklu dönemi Anadolu'da iki yüz yıldan az olsa da Osmanlı kültürünün kaynağı ve öncüsü olmuştur. Selçukluların Anadolu'daki egemenlik dönemi bölgedeki geçmiş kültürlerle kaynaşma ve uzlaşma dönemidir. Selçukluların gelişi eski kültürlerle yeni bir nefes vermiş, pek çok kurumun günümüze varabilmesini sağlamıştır (Tapan 1983: 7). Selçuklu kumaş sanatı hakkında bilgi eksiktir. "Minai" seramikleri üzerinde Büyük Selçuklulara ait zengin motifli giysiler bulunmaktadır. Aralarında figür desenliler de görülmektedir (Öney 1992: 165). Çoğu desenli ipek kumaşların, Anadolu'ya da geldiğini, Lyon ve Berlin müzelerinde bulunan iki ipek kumaş parçası kanıtlamaktadır (Tapan 1983: 18). Londra Victoria and Albert Müzesinde sergilenen İran'a ait bir ipek kumaş 11. yüzyıldan, bilinen en erken tarihli örnektir. Büyük bir rozet içinde hayat ağacı, etrafında ejder kuyruklu, kanatlı arslan ve kuş, rozetin bordüründe ise kartal ve grifon figürleri görülmektedir. Figürlü kumaş geleneğinin Anadolu'da da devam ettiği anlaşılmaktadır. Fransa'da Lyon Tekstil Müzesinde sergilenen Alaeddin Keykubad'ın adı geçen (1219-37) kırmızı bir ipek (brokar) kumaşta, rozet içinde altınla dokunmuş sırt sırta duran, arslan çifti yer almaktadır (Resim 59).

Resim 59 Alaeddin Keykubad'ın adı geçen (1219-37) kırmızı bir ipek (brokar) kumaş (Öney 1992: 167).

Kırmızı ipek kumaşta altınla işli şekiller yer almaktadır. Kumaşta, kalkan biçimli madalyon içinde çift başlı kartal, zemindeki ejder başları görülmektedir. Hayat ağacı, çift başlı kartal ve ejder üslubu bulunmaktadır. Dokuma büyük ihtimalle 13. yüzyılda Konya'da dokunmuştur (Öney 1992: 165-168) (Resim 60).

Resim 60 Berlin Staatliche Museen Preussischer Kuntgewerbe Museum çift başlı kartallı ve ejder başlı, yıldız işli ipek kumaş 13.yüzyıl (Öney 1992: 167).

Tarihi belgelerde Selçuklu dokumacılığı ile ilgili bilgilere rastlanılmaktadır. Selçuklu Sultanı Alâeddin, Osman Bey’e Dibayı Rumi isminde kumaş gönderdiği kayıtlarda bulunmaktadır. Selçuklu dibası demek olan bu kumaş Osmanlılarda kullanılmıştır. Çatma-i kadife, pelengi, çatma adlarına Selçuklularda rastlanmaktadır (Öz 1946: 7). 15 ve 16. yüzyıllarda Selçuklu dokumacılığını Karaman’ın Kraliçe’leri, Adana ve Sivas’ın Kamlo denilen pamukluları ve Anadolu’nun birçok yerindeki kirkitli dokumalar, Osmanlı dokumacılığını hazırlamışlardır (Aytaç 1982: 160). Türk dokumacılık sanatı, Selçuklular zamanında şekil bulmuştur. O dönemlerdeki Avrupalı gezginlerin notları, bu devrin kumaş sanatına ışık tutmaktadır. Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları devrinde Türk dokumalarında kuş ve hayvan şekilleri olduğu anlaşılmaktadır (Aktepe 2009: 9). Hayal mahsulü (efsanevi hayvan motifleri), tabiat kaynaklı üsluplaştırılmış hayvan motifleri Orta Asya ve Selçuklu minyatürlerinde ve Türk süslemelerinde yer alan motiflerdir. Selçuklu Türk eserlerinde üsluplaştırılmış süsleyici eleman olarak ejder görülmektedir. Selçuklu yazma eserlerinde münhani motifinin cazip örnekleri vardır. Selçuklu sanatında geometrik tarzın yaygın olmasından dolayı yaprak ve hatayi grubu motiflerinde ilerleme görülmemiş, Osmanlı döneminde önem kazanmıştır (Derman 1991: 13-17-129-175). Anadolu Selçuklu sanatında hayvan figürleri aslan, kartal, gergedan ve tavus kuşu hayvanlar olduğu gibi harpi, siren, sfenks, ejder, melek gibi masal yaratıkları kullanılmıştır. 13. yüzyılda klasik dönemde süslemeler zenginleşmiştir. Geometrik, bitkisel, mukarnas motifleri bir arada kullanılmıştır (Tapan 1983: 9-10). Selçuklular, Arap ve İran sanat ve kültüründen esinlenerek orijinal bir uygarlık geliştirmişlerdir (Akurgal 1983: 8).

Anadolu’ya gelen Türkler dokumacılık ile ilgili bilgi ve kültürlerini beraberinde getirmişler, Anadolu’da geçmişte var olan 11. yüzyıl aktifliğini kaybetmiş olan

dokumacılık büyük ilerleme kaydetmiştir (Tez 2009: 57). Doğu- Batı ticaret yolu üzerinde bulunan Osmanlı toprakları konumu itibarıyla önemlidir. Bursa canlı ticaret ve alışveriş merkezi olmuştur. Doğu'nun ve Batı'nın etkilerine açık olarak Osmanlı kumaş sanatı gelişmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin mirasçısı olmuştur. Osmanlılar özgün dokuma sanatı üretmişlerdir (Tezcan 1989: 28). Osmanlıların dokuma alanında etkin olmaları ve kendilerine özgü üslup geliştirmeleri, Türklerin göçebe kültürüne dayanan dokumacılık geçmişi ve Anadolu'nun zengin malzeme olanağının bulunmasıdır (Tez 2009: 57). Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra genişleyen sınırları ve yükselmesine paralel olarak, sarayın ve ordunun giyim gereksinimlerini karşılamak için dokuma sanayinde gelişme olmuştur (Aytaç 1982: 160). Osmanlı İmparatorluğu'nda dokuma sanatı ticarî alanda önemlidir. Devlet hazinesine büyük gelir ve kâr sağladığı için ilerlemesini devlet kontrolü altında saray sanatı olarak sürdürülmüştür. Osmanlı Sarayı bütün sanatlara yön vermiş ve denetim altında tutmuştur. İpekli dokumalarda ipeğin ham maddesinin elde edilmesine, boyanışına kadar neler yapılması gerektiği ve standartlar 1502 tarihli Bursa İhtisap Kanunnamesi'nde belirtilmiştir (Tez 2009: 59). Devletin zenginlik, ihtişam ve saltanatı ifadesi olarak kullanılmış kemha, car, dip, seveyi, münakkaş, hatayi, zerbaft, diba, seraser, kadife, çatma, istüfe gibi renkli, motifli, ipekli, altın ve gümüş teller kullanılmış ağır dokumalar kontrol altında dokunmuş ve damgalanmıştır (Uğurlu 1994: 13). Dokumalar sarayda gerekli ilgiyi görmüş, başta sultanlar olmak üzere saraylarda, köşklere, askeri alanda, bayrak ve sancaklarda, zırhlarında, kalkanlarda, dini alanda, her yıl Kâbe-i Şerif'i giydirmede kullanılmıştır. İç batı Anadolu pamuklu dokumacılık, Karadeniz kıyılarında özellikle Trabzon'da keten ve kenevir üretimi, padişah için ince pamuklu dokumalar, yünlü kumaşlarda Ankara ve çevresinde yapılmıştır (Tezcan 2002: 654-655). Saray dokumalarının yapımında Ehli-Hiref-i Hassa veya Karhane-Hassa alayına bağlı atölyelerde, gazzazan (ipekçiler), zergerler, nakkaşhanlar, terziler, klabdancılar, sırmakeş ve simkeşçiler, devdah, elemneci, çözgücü, tire, kaytan ve ibrişimciler, fermeniciler, kışnakçılar, gergefçiler, dolapçılar, perdahçı, cendereci, mengeneçi gibi esnaf çalışmıştır (Resim 61-62).

Resim 61 İplik işi kirmandan sonra geliştirilen büküm çarkı (Uğurlu 1987: 28).
Dudag- Devdah ile bükülmeye başlanmıştı gravür İstanbul'da çarkla iplik bükümü yapılan bir Devdahhaneyi göstermektedir.

Resim 62 17.yüzyılda Kapalı Çarşıda işlemeci kar hanesi (Uğurlu 1987: 29).

İpek, altın ve gümüş iplikli dokumaların yanı sıra tafta, canfes gibi ipekliler, tülbent, boğası, beledi, ağabani, gibi pamuklu dokumalar, yelken ve çadır bezi gibi ketenler, şal, kuşak ve havlu, peştamal, damask gibi çok çeşitli dokuma yöntemleri ile dokunan kumaşlar Osmanlı İmparatorluğu’nun ihtiyaçlarını gidermiştir (Uğurlu 1994: 13). 15. yüzyılda desenler daha küçük motiflerden oluşmuş renk çeşidi artmıştır (Aytaç 1982: 160). Türk kumaşları muntazam motif anlayışına ve düzgün dokuma tekniğine ulaşmıştır. 15. yüzyıl kumaşlarında süslemede Selçuklulardan geçen Rumiler görülmektedir. Tezyinatta, Rumiler, lotus ve palmetlerle, hatalar ile birlikte kullanılmıştır (Gürsu 1988: 33). Pars beneği ve kaplan postu, çintemani çatma kumaşlarda görülmektedir. Bu yüzyılın sonuna doğru bitkisel motifler görülmektedir (Salman 1988: 147). Hayvan motifleri hayal mahsulü efsanevi hayvan motifleri Osmanlı’da hatayi grubu motifler kadar rağbet görmemiştir (Derman 1991: 13-169). 16. yüzyıl Osmanlı kumaş dokumacılığının en parlak dönemidir. Dokuma ve motiflerin en zengini bu dönemde görülmektedir. Nar çiçekleri ve narlar, kıvrık dallar arasında hançer yaprakları, lale, karanfil, sümbül, çınar yaprakları, bahar dalları, en sevilen motifler olmuştur. Üç benek, stilize bulut, çintemani, hayvan figürleri kumaşlarda görülmektedir (Tezcan 1995: 158). Osmanlı sanatında 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı tesiri görülmektedir. Klasik sanatın tutucu kaidelere bağlı motifler yerine, nakkaşların hayal gücüne dayanan desenlerin yer aldığı görülmektedir (Gürsu 1988: 105). 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nin gerilemesi, Avrupa’nın etkileri artmış, Osmanlı el dokumacılığını Avrupa’dan dokuma kumaş gelmesi, Barok tarzı motifler sarsmıştır. Sırmalı kumaş yalnız saray için dokunmuştur. Dönemin minyatürlerinde motifsiz düz kumaşlar da görülmektedir (Öz 1952: 44). Günümüze kalan dokuma örneklerinde, minyatür ve yazılı belgelerde dokumalarla ilgili süs, zenginlik, ihtişam görülmektedir. Padişahın, harem ve yöneticilerin her alanda kullanmış olduğu dokuma örnekleri “Saray Dokumaları” olarak incelenmektedir (Uğurlu 1994: 12) (Resim 63-64-65-66-67-68). Avrupa’dan kumaş ithalatı sarayda Batı kumaşlarına olan merakı artırmıştır. Kadın giysilerinde kurdeleler, yaldızlı geniş harçlar, dantelalar, gibi aksesuar kullanımı artmıştır. 19. yüzyılda saray kadınlarının elbiseleri için Avrupa’dan kumaş ithalatı yapılmıştır (Tezcan 2002: 661). Siyasal bunalımlar yabancılara tanınan kapitülasyonlar, Avrupa’da makine ile üretime geçilmesi dokumacılığımızı geriletmiş, dokuma ürünlerin dışarda alınmasına sebep olmuştur (Aytaç 1982: 163).

Osmanlı Dokuma Örnekleri

Resim 63 Çatma Kumaş, 16. yüzyıl ikinci yarısı (Gürsu 1988: 102).

Resim 64 Kemha Kumaş 16. yüzyıl ilk yarısı (Atasoy ve ark 2001: 65).

Resim 65 Nar Desenli Kumaş, 16. yüzyıl ikinci yarısı (Atasoy ve ark 2001: 82).

Resim 66 Çatma Yastık Yüzü, 17. yüzyıl ilk yarısı (Atasoy ve ark 2001: 137).

Resim 67 Çatma Pano Kadife 17.yüzyılın Ortaları Osmanlı Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu (Bilgi 2007: 76).

Resim 68 Çatma Dokuma Parçası 15.yüzyıl ikinci yarısı Osmanlı Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonu (Bilgi 2007: 77).

Sonuç

Dokumalar, insanları dış etkilere korumak ve örtünme ihtiyacı ile ortaya çıkmıştır. Yerleşik ve göçebe toplumlarda el dokumaları halk sanatı olmuştur. Dokumalar sözel ve görsel kültür oluşturmışlardır. Kültürümüzü ve geleneksel el dokumacılığını toplumlara tanıtmak, eski geleneksel değerlerin bilincinde olunması amacıyla araştırma yapılmıştır. Dokuma tarihini bilmek yaşamış insan topluluklarında, el dokuma tezgâhları, el aletleri, dokuma tekniklerini tanıtmak gelecek nesillere aktarmak amaçlanmıştır. Geçmiş kültürleri tanıtmak, dokumaların sergilendiği müzelerdeki örnekler sunulmuştur. Bu çalışmada, Prehistorik dönemden başlayarak Osmanlı Dönemine kadar, uygarlıklardaki dokumacılık sanatında kullanılan iplik eğirmede kullanılan aletler, müzelerde bulunan lekythos, aryballs, skyphoslar, tezgahlar, dokuma örnekleri, duvar kabartmaları, mühürler, dokuma kumaşlar, vesikalarda, mozaik ve minyatürlerde, kiliselerde, mezar örtülerinde kullanılan teknik ve motifler kapsamlı olarak örneklerle birlikte ele alınarak araştırılmıştır. Arkeolojik çalışmalar sonucu oluşan kaynaklar taranarak anlatılmıştır. Geleneksel el dokumacılığına ilgi duyan akademisyen ve araştırmacılar el dokuma örneklerini araştırmaları, dokuma sanatının evrensel örneklerini takip edilmesi, dünü bilerek, yeni arayışlara örnek olması açısından bu çalışma önemlidir. Geçmiş öğrenip ufkumuzu genişletmek, geleceği dokuma tarihi ile daha iyi planlamak, milli kimliğimizi, hangi uygarlıkta hangi dokuma çeşitliliği oluşmuş fikir sahibi olmak, ortak geçmişe sahip toplum bilinci oluşturmak, geçmiş dokuma sanatını gelecek nesillere aktarmak ve kuşaklar arasında el dokumalarında bağlantı kurulması önem arz etmektedir. Bu makalede el dokumacılığı, kullanılan alet ve tezgahlar motif ve malzemeler geçmişten günümüze akademik düzeyde sorgulanmış, bilgiler verilmiştir. Genç kuşaklara, akademik kaynaklarda geçen geleneksel el dokumacılığı örnekleri, görselleri ile anlatılmıştır. Uygarlıkların kültürel mirası olan el dokumaları toplumların her kesimine tanıtılmalıdır. Araştırılan bulgu ve öneriler Türkiye’de geleneksel el dokumacılığı ve eğitiminde önemli olacaktır.

Kaynakça

- Aktepe, Şöhret (2009). Günümüz Tekstil Desenlerinde Klasik Osmanlı Saray Kumaşlarının Etkisi (16. yy.). Yüksek Lisans tezi. Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akurgal, Ekrem (1983). *Anadolu Medeniyetleri Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi 22 Mayıs-30 Ekim*. İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Akurgal, Ekrem (2008). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları İmpress Baskı Tesisleri.
- Aslanapa, Oktay (1984). *Türk Sanatı I-II*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Atakuman, Çiğdem; Tanyeri, Erdemir Tuğba; Erdem, Deniz; Koç, İlker (2006). *Hititler Kitabı*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
- Atalayer, Günay (2012). “Anadolu’da Yaşayan Dokumacılığın İzleri Üzerine”. I. Uluslararası Yöresel Bez Kongresi Bildirileri, İstanbul.
- Atasoy, Nurhan; Walter B. Denny; Louise W. Mackie; Tezcan, Hülya (2001). *İpek: Osmanlı Dokuma Sanatı*. İstanbul: TEB İletişim ve Yayıncılık.
- Aytaç, Çetin (1982). *El Dokumacılığı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Belli, Oktay (1978). “Urartu Sanatının Sosyo -Ekonomik Açından Eleştirisi Üzerine Bir Deneme”, *Anadolu Araştırmaları*, S. 0 (6), s. 45-95.
- Bilen, Gökhan (2017). Urartu’da Dokumacılık. Yüksek Lisan tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgi Hülya (2007). “Saraylı Dokumalar Sadberk Hanım Müzesi’nden Çatma ve Kemhalar”. *P Dünya Sanatı Dergisi*, ‘Tekstil ve Sanat’ S. 44, s. 76-85.
- Bordreuil, Pierre; Chatonnet, Françoise Briquel; Michel, Cecele (2015). *Tarihin Başlangıçları Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlığı*, Alfa Yayınları.
- Crawford, Harriet (2010). *Sümer ve Sümerler*, (Çev. Nihal Uzun). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Çağıl, Nebahat (2009). Keçe Sanatı ve Giysiye Uyarlanması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çığ, Muazzez İlmiye (2009). *Uygarlığın Kökeni Sümerler-I*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çoruhlu, Yaşar (1998). *Erken Devir Türk Sanatının ABC’si*. İstanbul: Kabala Yayınevi.
- Derman, Çiçek (1991). *Türk Tezyini San’atlarında Motifler*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Diyarbakırlı, Nejat (1972). *Hun Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dölen, Emre (1992). *Tekstil Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Edgü, Ferit (1983). *Anadolu Medeniyetleri I Tarih Öncesi/Hitit/Demir Çağı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ergenekon, Cavidan Beşer (1994). Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi ile Renk Desen Teknik ve Kullanım Özellikleri Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergenekon, Cavidan Beşer (1999). *Keçelerin Tarihi Gelişimi Renk Desen Teknik ve Kullanım Özellikleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fazlıoğlu, İsmail (1997). *Eskiçağda Dokuma*, İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Gökçe, Bilcan (2016). “Urartu Giyim Kuşamına Sosyo -Kültürel Bir Bakış”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. S. XXXI / 2, s. 421-444.
- Gönül, Macide (1964). “Dokumacılığın Tarihçesi ve En Eski Dokuma Aletleri”. *Antropoloji Dergisi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bilimleri Araştırma Enstitüsü Yayını.

- Günaltay, M, Şemseddin (1946). *Yakın Şark II Anadolu, Yakın Şark ve Mısır*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gürsoy, A. Tahir (2004). *Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda*, (1.Cilt), İstanbul: Mithat Mithat Selection.
- Gürsu, Nevber (1988). *Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler*, İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- Karaoğlu, Hülya (2019). “M.Ö. 2 Bin’deki Dokumacı Kadınlar (Arkeolojik Veriler Işığında)”. *Social Sciences Studies Journal*. S. 5 (45). S. 5247.
- Kaya, Mehmet Ali (2012). *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I. Türkiye’nin Eski Tarihi ve Uygarlıkları: Tarih Öncesi Çağlardan Perslere Kadar*. İzmir: İlya Yayınevi.
- Komşuoğlu, Şükran; İmer, Arsal; Seçkinöz, Mine; Apaslan Sabiha; Etike, Serap (1986). *Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koroğlu Kemalettin; Harmanakaya Savaş; Sivas, Hakan (2013). *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Web-Ofset Tesisleri.
- Koroğlu, Gülgün (2007). “Bizans’ın Esvabı”. *P Dünya Sanatı Dergisi*. Tekstil ve Sanat. S. 44
- Mellaart, James (1967). *Çatal Hüyük A Neolithic Town In Anotolia*, Mc Graw- Hill Book Company Newyork.
- Memiş, Ekrem (2017). *Eskiçağda Mezopotamya (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu’nun Yıkılışına Kadar)*. Bursa: Ekin Basım Dağıtım.
- Oyman, Büken; Naile Rengin (2010). “El Dokumacılığının ve El Dokuma Tezgahının Tarihçesi, El Dokuma Tezgâhı Çeşitleri”. *Dergi Park Sanat Galerisi*. S. 0 (8), s. 63-84.
- Ögel, Bahaeddin (1984). *İslamiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öney, Gönül (1992). *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öz, Tahsin (1946). *Türk Kumaşları ve Kadifeleri*, Cilt I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Öz, Tahsin (1952). *Türk Kumaş ve Kadifeleri II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Özçelik, Nazmi (2009). *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özdemir, Abdülkadir (2012). “Kalkolitik Smintheion Gülpınar’da Dokumacılık ve Hasırcılık”. *Anadolu/ Anatolia*. S. 38, s. 143.
- Öztoksoy, Özlem Nurben (2007). 16– 18. Yüzyıl Osmanlı Hint- Babür Kumaş Sanatları Etkileşimleri. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Salman, Fikret (1988). “Tarihi Türk Kumaşlarında Desen ve Renk Anlayışı”. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. S. 4, s. 147.
- Schwertheim, Elmar (2009). *Antikçağda Anadolu*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Sevin, Veli (2003). *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sevin, Veli (2003). *Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tapan, Nazan (1983). *Anadolu Medeniyetleri Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi 22 Mayıs-30 Ekim*. İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tez, Zeki (2009). *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Tezcan, Hülya (1989). “16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Türk Kumaş Sanatı”. *Türkiye’imiz Kültür ve Sanat Dergisi*. S. 58 İstanbul.
- Tezcan, Hülya (2002). “Osmanlı Dokumacılığı”. *Türkler, Cilt 12, Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Tütüncüler, Özlem (2005). M. Ö. 2 Bin Ege Bölgesi Dokuma Aletleri. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğurlu, Aydın (1985). “Antik Çağ Anadolu Dokuma Sanatı”. *İlgi Dergisi*, S. 43, s. 11-17, İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Uğurlu, Aydın (1986). “Klasik Çağ Anadolu Dokumacılığı”. *İlgi Dergisi*, S. 46, s. 2-7, İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Uğurlu, Aydın (1987). “Osmanlı Yönetiminde Anadolu Dokuma Sanatı”. *İlgi Dergisi*, S. 51, s. 24-29. İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Uğurlu, Aydın (1994). “Osmanlı Dokumalarında Süs ve İhtişam”. *İlgi Dergisi*, S. 76, s. 10-13. İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Uzunoglu, Edibe (1983). *Anadolu Medeniyetleri Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi 22 Mayıs-30 Ekim*. İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yağan, Şahan Yüksel (1978). *Türk El Dokumacılığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yılmaz, Bülent (2017). “Pazırık’tan Günümüze Türk Halı Sanatı”. *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*. S. 1 (1), s. 98-106.
- <http://depts.washington.edu> Erişim Tarihi 10 Ocak 2020
- <https://arkeofili.com/sumerlerin-dunyayi-degistiren-9-icadi/>, Erişim tarihi: 4 Ocak 2020